

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
SREDNJOBOSANSKI KANTON
Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta

OKVIRNI IZVEDBENI
PROGRAM PREDŠKOLE
ZA OSNOVNE ŠKOLE KOJE REALIZUJU NASTAVNI PLAN I PROGRAM
NA BOSANSKOM JEZIKU

Travnik, 2019.

S a d r Ź a j

I. Uvod	3
1.1. Ciljevi Programa predškole	4
1.2. Načela Programa predškole	4
1.3. Uključivanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Program predškole	5
1.4. Organizacija odgojno-obrazovnog rada	6
1.4.1 Holistički pristup	6
1.4.2 Prostorno organizovanje	7
1.4.3 Organizovanje vremena	7
1.4.4 Centri aktivnosti	7
1.5. Uloga učesnika Programa predškole	9
1.6. Pedagoška dokumentacija	10
II. Struktura Programa predškole	11
2.1. Razvojna područja kao polazište za izradu Programa predškole	11
2.2. Razvojni zadaci Programa predškole – kompetencije	13
2.3. Potencijalni ishodi, orijentacijske aktivnosti / ideje za rad	14
III. Primjena Programa predškole u programiranju i planiranju	36
3.1. Etapno planiranje	36
3.2. Tematsko planiranje	37
3.3. Projektno planiranje	37
Literatura	41

I. UVOD

Usvajanjem Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju ("Službene novine Srednjobosanskog kantona", broj 10/17) 2017. godine, stvorene su zakonske pretpostavke za planiranje, organizovanje i realizaciju obaveznog programa predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u školu za djecu koja nisu obuhvaćena nekim programom predškolskog odgoja i obrazovanja.

Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, uvažavajući objektivno stanje na području Srednjobosanskog kantona u vezi s nedovoljnom razvijenosti kapaciteta predškolskih ustanova, a u skladu s navedenim Zakonom i Pedagoškim standardima za predškolski odgoj i obrazovanje ("Službene novine Srednjobosanskog kantona", broj: 17/04 i 8/06) te intencijom da programe predškolskog odgoja i obrazovanja približi svakom djetetu, osobito djeci vulnerabilnih grupa, donosi ***Okvirni izvedbeni Program predškole za osnovne škole koje realiziraju Nastavni plan i program na bosanskom jeziku*** (u daljnjem tekstu: Program predškole).

Svrha Programa predškole je osigurati svakom djetetu (koje nije bilo obuhvaćeno nekim programom predškolskog odgoja i obrazovanja), u godini pred polazak u školu, optimalne uvjete za razvijanje vještina, navika i kompetencija, a sve s ciljem **pripreme djeteta za buduće izazove, školu, kao i njegovo uspješno prilagođavanje školskim obavezama**. Programom predškole se teži zadovoljenju svih djetetovih potreba, a posebno potreba za sigurnošću, pripadnošću, ljubavi, samopoštovanjem i poštivanjem drugih osoba te potreba za samoostvarenjem njegovih ličnih potencijala.

Okvirni izvedbeni Program predškole proizlazi iz Cjelovitog razvojnog programa predškolskog odgoja i obrazovanja Srednjobosanskog kantona ("Službene novine Srednjobosanskog kantona", broj 8/18) i Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje, definisane na ishodima učenja, Radna grupa – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, APOSO, Mostar, 2018.

Program predškole je put da se djeci koja nisu obuhvaćena nijednim oblikom predškolskog odgoja i obrazovanja olakša čin prijelaza između roditeljskoga doma i škole, osigura učenje privlačnim i zanimljivim kroz igru kako bi djeca izgradila pozitivan odnos prema dugotrajnom razvojnem periodu koji im predstoji.

Ovaj Program predškole temelji se i na pozitivnim zakonskim propisima Srednjobosanskog kantona, te na postojećoj kvalitetnoj praksi i recentnim naučnim izvorima savremene pedagogije. Uvažavajući specifične prostorno-materijalne, socijalne i kulturološke uvjete te osobitosti djece, ovaj program ne strukturira sadržaj, nego okvirne očekivane i željene ishode odgojno-obrazovnoga procesa s djecom u godini pred polazak u osnovnu školu. Preporučuje se usmjerenost na dječije individualne potrebe kao polazišta razvoja, izbor primjerenih oblika rada te slobodu izbora sadržaja i oblika učenja u skladu s dječijim potrebama i konkretnim socijalnim situacijama.

1.1. Ciljevi Programa predškole

Ciljevi Programa predškole proizlaze iz Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, i odnose se na sljedeće:

- osiguranje kontinuiranog institucionalnog odgojno-obrazovnog procesa u trajanju od najmanje 150 časova tokom jedne pedagoške godine, a u godini pred polazak djece u osnovnu školu;
- 100% obuhvat djece u godini pred polazak u osnovnu školu;
- provođenje Programa predškole usmjereno na dijete, a ne na normativno determinirani sadržaj;
- odgoj i obrazovanje zasnovano na ishodima razvoja i učenja djece, što podrazumijeva kvalitetan program i kompetentno stručno osoblje, sigurno i poticajno okruženje, holistički pristup djetetu, pluralizam metoda rada i interdisciplinarnost, kao i fleksibilnost (*Platforma razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017.–2022.*).

U skladu sa savremenim naučnim spoznajama, opravdano je naznačiti i specifične razvojne ciljeve:

- razvoj afirmativnih osobina ličnosti: samopoštovanje, samopouzdanje i samostalnost primjerenu djetetovoj dobi;
- razvoj osnovnih kompetencija;
- razvoj specifičnih saradničkih kompetencija i timskoga rada;
- razvoj ličnog i grupnog identiteta u skladu s kulturom zajednice odrastanja, specifičnim tradicijskim naslijeđem i savremenim društvenim trendovima;
- kvalitetna saradnja s djetetovom porodicom u pravcu razvoja partnerskih odnosa.

1.2. Načela Programa predškole

Da bi bilo koji rad pa i odgojno-obrazovni rad bio uspješan, neophodno je utvrditi i poštovati određena načela. U odgojno-obrazovnom radu moraju se poznavati zakonitosti koje vladaju u tome procesu. Stoga, možemo reći da su načela osnovna i obavezna načela kojima se rukovode odgojitelji prilikom planiranja, organizovanja, izvođenja i vrednovanja odgojno-obrazovnoga procesa. Na njima se ne može gledati kao na samostalne kategorije, niti se mogu uzimati sama za sebe. Svako je jednako važno i ima svoju funkciju, ali može biti djelotvorno samo ako je u jedinstvu s ostalim načelima te s njima u međusobnoj povezanosti i zavisnosti.

Postoje razlike u broju, nazivima i formulisanju pojedinih načela; međutim, ove koje ćemo navesti u Programu predškole nalaze se u gotovo svim didaktičkim studijama i stručnim radovima:

- **načelo nauke** – bit je u tome da djeca tokom pohađanja Programa predškole dolaze u kontakt s naučno provjerenim znanjima, odnosno da se obrađuje ono što je naučno vjerodostojno, nesporno, te da se kod djece razvija početni naučni pogled na svijet koji vjerno odražava pojave i predmete stvarnosti, njihove veze i odnose;
- **načelo odmjerenosti** (primjerenosti) aktivnosti dječijem uzrastu – sve aktivnosti je potrebno prilagoditi stepenu razvoja tjelesnih i duševnih dječijih sposobnosti, tj. moraju biti prilagođene dječijoj prirodi. Aktivnosti su odmjerene samo onda kada djeci nisu ni prelagahne ni preteške, nego im omogućuju da ih savladaju uz odgovarajući napor.

Opasnost u primjeni ovoga načela je da nekada može obezvrijediti sadržaje koji se djeci prilagođuju;

- **načelo postupnosti** – postupnost se izražava u sljedećem: od poznatoga ka nepoznatom, od lakšega ka težem, od jednostavnoga ka složenom i od bližega ka daljem;
- **načelo očiglednosti** osnovni je uvjet za osjetilni doživljaj učećih sadržaja i povezivanje toga doživljaja s djetetovim iskustvom. Pojam očigledno sinonim je za pojam konkretno;
- **načelo svjesne aktivnosti** odnosi se na poticanje djeteta na razmišljanje i protivi se dogmatizmu (gdje je samostalno mišljenje žestoko kažnjavano). Učenje s razumijevanjem je upoznavanje, razvijanje i operisanje brojnim mentalnim procesima (npr. mišljenjem). Učiti aktivno – znači učiti s razumijevanjem, djeca trebaju stjecati znanja vlastitim misaonim procesima, aktivnostima i razumijevanjem, a izbjegavati saopćavanje znanja djetetu u gotovom obliku i s rješenjem;
- **načelo individualizacije** – teži se tome da sadržaje i aktivnosti treba prilagoditi svakom pojedinom djetetu u grupi. Među djecom u istoj uzrasnoj grupi postoje značajne razlike u tjelesnom i duševnom pogledu, predznanju, sposobnosti posmatranja, percepciji, tempu učenja, brzini i trajnosti pamćenja, motivisanju za učenje, temperamentu, spolu, porodičnoj i društvenoj sredini, je li jedinac ili ima više braće i sestara, koliko dugo pohađa vrtić itd. Potrebno je zapamtiti da ne postoji „prosječno dijete“ iako se programi kreiraju na tome osnovu. Dijete nije objekt koji se podučava, nego je aktivni subjekt koji uz vlastite napore i zalaganja aktivno prihvaća znanje i vještine na individualan način. Možemo govoriti o individualizaciji odgojnih postupaka, jednako zadovoljenom „minimalnom“ i „maksimalnom“ programu; ovo načelo odnosi se na obim, dubinu i izbor sadržaja te oblike, metode i postupke u radu; individualizacijom se ostvaruju pogodni uvjeti za temelje samoobrazovanja i, na kraju, podrazumijeva da je odgojitelj saradnik i pomagač u procesu učenja;
- **načelo racionalizacije i ekonomičnosti** naglašava potrebu osmišljavanja procesa učenja, racionalnog strukturiranja tehnike, energije, vremena i sredstava u odgojno-obrazovnom procesu.

Svako od nabrojanih načela ima svoju važnost u odgojno-obrazovnim nastojanjima nastavnika / odgojitelja i stručnih saradnika u poticanju i razvijanju kod djece odgovornosti i inicijative za samostalno obavljanje osnovnih radnji i naučenoga bez neposredne pomoći samih nastavnika / odgojitelja.

1.3. Uključivanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Program predškole

Inkluzivno obrazovanje odnosi se na filozofiju koja promoviše obrazovanje za svu djecu prema mjeri svakog djeteta, bilo da dijete ima teškoće u razvoju ili nema teškoća u razvoju. Inkluzivno obrazovanje nije samo spajanje djece s teškoćama u razvoju s njihovim vršnjacima iz široke populacije, već je zajednička igra, druženje i razvoj u skladu s dječijim individualnim mogućnostima i potrebama. Takav pristup zahtijeva temeljite promjene u razmišljanju ljudi, kao i promjene u stavovima i odnosu prema različitostima, te on promoviše zajednički program koji se, kroz različite sadržaje i metode rada, maksimalno prilagođuje (individualizira) svakome djetetu.

Program predškole neophodno je promatrati u svjetlu fleksibilnosti unutar samoga sistema, a što je u skladu sa Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju.

Fleksibilnost podrazumijeva sljedeće:

- djeca koja su obdarena, nadarena i talentovana trebaju se kretati svojom prirodnom brzinom učenja;
- djeca koja napreduju sporije od svojih vršnjaka trebaju napredovati koliko god im to njihove sposobnosti dopuštaju;
- djeca sa izraženijim problemima u učenju i s većom potrebom za podrškom trebaju dobiti dodatnu pomoć i podršku odgojitelja kako bi svoje mogućnosti maksimalno razvila.

Zbog svih navedenih, kao i drugih razloga, odgojno-obrazovni rad treba individualizirati, uzimati u obzir i shvatiti različitost individualnih osobina (sposobnosti, interesa i potreba), te na taj način omogućiti poštovanje i zadovoljavanje prava sve djece da pohađaju Program predškole skupa sa svojim vršnjacima (s teškoćama i bez teškoća u razvoju), razvijajući na taj način svoje sposobnosti i znanja do njihova mogućeg maksimuma. Nastavnik / odgojitelj određuje aktuelni nivo razvoja svakoga djeteta i, na osnovu toga, planira strategije i mjere koje će poduzimati u njegovu napredovanju. Nivo aktivnosti se prilagođuje njihovim mogućnostima tako da djeca, uz određeni napor, mogu postići uspjeh.

1.4. Organizovanje odgojno-obrazovnog rada

1.4.1. Holistički pristup

Holistički pristup na nivou predškolskog odgoja i obrazovanja sastavni je dio svih humanističkih teorija a polazi od shvaćanja da organizam u fiziološkom i psihološkom smislu može funkcionisati samo kao cjelina. Kako bi se postigao holistički razvoj djeteta predškolske dobi u okviru odgojno-obrazovnog rada, važno je:

- Omogućiti individualizaciju u procesu učenja;
- Omogućiti konstruktivistički pristup;
- Realizovati razvojno primjereni kurikulum;
- Omogućiti progresivno obrazovanje.

Individualizacija u procesu učenja polazi od pretpostavke da ne postoje dva djeteta koja na isti način ulaze u proces učenja. Individualizovani pristup će omogućiti svakom djetetu da se razvija u skladu sa svojim sposobnostima, mogućnostima, potrebama i interesovanjima.

Konstruktivistički pristup polazi od činjenice da dijete teži tome da osmisli svijet koji ga okružuje, unoseći u taj proces svoje prethodno znanje i iskustvo.

Razvojno primjereni kurikulum podrazumijeva da je svako dijete jedinstveno biće. Razvojno primjereni pristup mogu provoditi oni koji dobro poznaju karakteristike razvoja svakog pojedinog djeteta, i na tim saznanjima planiraju igre i aktivnosti.

Progresivno obrazovanje zasniva se na razvojnim i konstruktivističko-interakcijskim principima. U tom procesu značajnu ulogu imaju odrasle osobe (roditelji djece i stručne osobe u institucionalnom odgoju), kao i druge odrasle osobe i djeca iz okruženja. Shvaćajući značaj uključivanja porodice za svestrani djetetov razvoj, kao i značaj u odnosu na uzajamno širenje pozitivnih utjecaja, zalažemo se za uključivanje porodice u sve aspekte života i rada u predškolskoj ustanovi.

1.4.2. Prostorna organizacija

Prostorno-materijalna organizacija odgojno-obrazovne ustanove treba biti koncipirana tako da bogatom ponudom konkretnih i zanimljivih materijala podstiče aktivno konstruisanje znanja, tj. učenje činjenjem. Raznovrsnost, stalna dostupnost i način ponude materijala mogu promovisati dječiju nezavisnost i autonomiju učenja, dok sadržajno bogatstvo materijala predstavlja podršku razvoju različitih kompetencija djeci različitih interesa i različitih razvojnih mogućnosti.

Predškolsko dijete najefikasnije uči konkretno, činjenjem, dakle pomoću neposrednog vlastitog iskustva, u okruženju bogatom raznovrsnim podsticajima.

Prostorna organizacija također bitno određuje i kvalitet socijalnih interakcija djece međusobno, kao i djece s odgojiteljem. Organizacija prostora u kvalitetnom vrtiću je usmjerena na promovisanje susreta, komunikaciju i interakciju.

Organizacija prostora u velikoj mjeri odražava odgojiteljevu sliku o djetetu, tj. njegova uvjerenja i stavove o djeci i procesu njihova učenja.

1.4.3. Organizacija vremena

Vrijeme u odgojno-obrazovnoj ustanovi treba fleksibilno usklađivati s individualnim vremenskim ritmom svakog djeteta, posebno u pogledu trajanja aktivnosti gdje je najvažnije ne narušavati ustanovljeni režim izmjene osnovnih fizioloških funkcija te aktivan doživljaj prijatnih osjećaja tokom kontakata posvećenih njezi i konstantnom namirenju djetetovih potreba (fizioloških potreba, potrebe za kretanjem i aktivnošću, potrebe za pažnjom, kontaktom, dodiranjem i sl.). Realni didaktički okvir je individualizacija i sistem aktivnosti prema očekivanim ishodima učenja i razvoja.

1.4.4. Centri aktivnosti

Najpogodnija didaktička organizacija prostora podrazumijeva mogućnost brže izmjene oblika rada (individualni rad, rad u parovima i rad u malim grupama), što se najuspješnije reguliše centrima za učenje kao okosnicom za izbor i planiranje sistema učećih aktivnosti (pet do šest u jednoj prostoriji, u zavisnosti od veličine prostorije i veličine grupe).

Centri su prostori u radnoj sobi / učionici fizički definisani niskim pokretnim pregradama kako bi male grupe imale prostorni doživljaj u strukturiranom učećem ambijentu koji pruža optimalne uvjete za učeće aktivnosti i igru u okviru male grupe. S vremena na vrijeme pokretne pregrade se sklanjaju radi aktivnosti s cijelom grupom, a da se pri tome ne naruši osnovna didaktička struktura centara.

Svaka učionica može imati nekoliko centara aktivnosti:

- Centar za likovnu umjetnost;
- Centar gradnje;
- Stono-manipulativni centar;
- Centar za početno čitanje i pisanje;
- Muzički centar;
- Istraživački centar;
- Dramsko-porodični centar.

1. Centar za likovnu umjetnost

Centar za likovnu umjetnost treba sadržavati bojice, flomastere, makazice, kolaž-materijale, ljepila i papir, novine, glinu, tempere i sve ostale materijale koji podstiču dječiju kreativnost. Rad u tom centru se odvija za stolom ili stojeći dok se crta / slika na tabli na koju je okačen papiri.

2. Centar gradnje

Centar gradnje se treba organizovati u dijelu učionice koji nije puno prometan. Centar gradnje treba sadržavati razne blok kocke koje su izložene na otvorenim policama. Centar također treba

sadržavati posude s blok pomagalima (naprimjer figure ljudi, životinja, autiće, avione). S obzirom na to da se rad odvija na podu, bila bi poželjna neka vrsta podnog prekrivača.

3. Stono-manipulativni centar

Stono-manipulativni centar treba sadržavati dobro organizovane otvorene police sa izloženim materijalima. U centru se trebaju nalaziti stolovi i stolice i dovoljno prostora da bi nekolicina djece mogla raditi bez teškoća u isto vrijeme a da ne ometaju jedni druge. Taj centar treba sadržavati kubasko kockice, podne brojeve, opremu za mjerenje, brojne linije, blok kocke, geometrijske oblike, novčiće, sat za učenje, slagalice, mozaik matrice, loto igre, lego kocke, domine, obojene kuglice i obojene magnetizovane dijelove.

4. Centar za početno čitanje i pisanje

Centar za početno čitanje i pisanje trebao bi se sastojati od dijela za pisanje, dijela s bibliotekom, stola za pravljenje knjiga / slikovnica i kutka za slušanje. Ti prostori bi trebali biti uređeni tako da ih djeca svakodnevno koriste prema vlastitom odabiru, u smislu odgovora na iskustva stečena u učionici. U dijelu centra predviđenom za pisanje dijete bi trebalo imati na raspolaganju razne vrste olovaka, flomastera, bojica i papira. Ovaj potrošni materijal se redovno obnavlja. Dio s bibliotekom bi trebao biti primamljiv i udoban, a idealno bi bilo kada bi u njemu bio tepih, male stolice, jastučići i, po mogućnosti, sofa. Knjige na policama bi trebale biti izložene tako da privlače dječiju pažnju, a tipovi i složenost knjiga trebali bi zavisiti od uzrasta i zainteresovanosti djece.

5. Muzički centar

Muzički centar bi trebao sadržavati zvečke (prazne posude s poklopcima, limenke, kutije u koje se stavlja riža, suhi grah ili sjemenke), instrumente s trzalicama (gumene trake, kutije, cijevi, žice), udaraljke (kocke, šmirgl-papir ili bilo šta što zveči) te puhačke instrumente (plastične boce, cijevi i puhaljke). Ako je muzički centar opremljen profesionalnim instrumentima za djecu i odrasle osobe, bilo bi mudro čuvati ih u zaključanom ormaru i iznositi samo onda kada su potrebni.

6. Istraživački centar

Da bi se učenje individualiziralo i proširilo, važno je organizovati i istraživački centar u učionici. Ideje za centar istraživačkih aktivnosti uključuju:

- prostor za izlaganje predmeta u vezi s naukom. Ovo može postati i „mini muzej“ u kojem djeca mogu razmjenjivati kolekcije ili predmete, ili postaviti kafeze za životinje;
- mjesto za naučne predmete koji se često upotrebljavaju: magnet, povećalo, mikroskop i sl. Police trebaju biti označene slikama i riječima kako bi djeca s njih mogla uzimati materijale koji im trebaju i vraćati ih na navedena mjesta;
- prozorske posude za biljke i sjemena koja će djeca saditi i zalijevati i o kojima će se brinuti.

Materijali i potrepštine koje se često upotrebljavaju mogu se čuvati u jasno označenim kutijama. Da bi održali istraživački centar zanimljivim, materijale i sve ono što je izloženo treba rotirati i mijenjati kada djeca pođu gubiti interes za njih.

Primjeri materijala za istraživački centar su: akvarij, katanac i ključevi, sat, vaga, pješćani sat, termometar, baterije, šalice za mjerenje, mali kafezi i sl.

7. Dramsko-porodični centar

Dramsko-porodični centar bi trebalo formirati u dijelu učionice koji je ograđen tako da djeca imaju privatnost. Taj poluograđeni prostor treba potaknuti djecu da se uključe u igru pretvaranja. Važno je voditi računa o tome da prostor treba urediti tako da odgojitelj može nadgledati djecu. Dramsko-porodični centar se obično postavlja u kutu učionice te treba biti jasno određen.

Osnovni materijali za taj centar su igračke, štednjak, police ili vješalice za odjeću u koju se djeca oblače, krevet za lutke, posuđe, namirnice iz prodavnice, sto i stolice te ogledalo. Dramsko-porodični centar se može podijeliti i na podcentre kao što su: kuhinja, bolnica, frizerski salon, vatrogasna stanica, pošta ili bilo šta što podstiče djecu na dramsko-porodičnu igru i igranje uloga.

Centrima za učenje, generalno, mora se poštivati očekivana raznovrsna priroda dječijeg interesovanja za aktivnosti i uvijek imati više mogućnosti od jedne planirane aktivnosti

1.5. Uloge učesnika Programa predškole

Savremena pedagogija zagovara jednakopravno učešće svih učesnika odgojno-obrazovnog procesa kroz Program predškole. Najvažniji učesnik Programa predškole je dijete, zatim porodica (roditelji / staratelji), škola (direktor, nastavnik / odgojitelj, stručni saradnici).

Uloga djeteta

Dijete je sposobno stupiti u komunikaciju s drugim osobama, ima urođenu potrebu za spoznajom, učenjem, komuniciranjem, ali i unutrašnju dinamiku i težnju za zadovoljenjem svojih potreba. U kontekstu institucionalnog odgojno-obrazovnog okruženja, dijete predškolske dobi:

- ima važnu ulogu u planiranju, organizovanju i provođenju aktivnosti te vrednovanju procesa;
- samostalno odabire temu igre, istraživanja i učenja;
- uz optimalan poticaj može samo tražiti, izabirati i koristiti različite izvore informacija, igre i učenja;
- uz potporu odraslih osoba može izgraditi saradničke odnose zasnovane na međusobnom povjerenju i sigurnoj privrženosti s ostalom djecom i odraslima (pri čemu odgovornost za upoznavanje drugih odraslih osoba preuzimaju odgojitelji i roditelji);
- primjereno (društveno prihvatljivo) i asertivno (neagresivno zauzimanje za sebe) zadovoljava individualne potrebe u dnevnom ritmu grupe (potrebe za dnevnom odmorom, hranom, samoposluživanjem, slobodnom interakcijom);
- uz primjerene razvojne poticaje, djeluje odgovorno, poštuje različitosti, slobodno i kreativno se izražava te afirmativno i konstruktivno učestvuje u konstruisanju i vrednovanju odgojno-obrazovnog kurikuluma.

Uloga nastavnika / odgojitelja

Nastavnik / odgojitelj je odgovorni, ali ne i jedini činilac planiranja, organizovanja, provedbe i vrednovanja odgojno-obrazovnog procesa. U saradnji s drugim učesnicima procesa, primarno djece i roditelja, odgojitelj obogaćuje i strukturira prostorno-materijalno i socijalno okruženje, prikupljanje materijala, inicira aktivnosti i osmišljava socijalne situacije koje će djeci omogućiti nova i raznovrsna iskustva. Odgojitelj ne daje djetetu tražene odgovore i potrebne informacije, nego mu pomaže sagledati probleme, postaviti pitanja te tražiti i pronalaziti potrebne odgovore.

Uloga nastavnika / odgojitelja kao kreatora odgojno-obrazovnog procesa je:

- poznavati i razumjeti djecu te poticati njihov individualni razvoj primjeren ličnim potencijalima;
- odgojno-obrazovni proces planirati na osnovu *Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama* i ovoga *Programa predškole*;
- poticati dječiji razvoj kroz igru i učenje;
- poticati timski rad i projektni rad djece;
- poticati raspravu kao primjeren način učenja;
- poticati samoprocjenu i zajedničko vrednovanje procesa;
- dokumentovati odgojno-obrazovni proces (voditi pedagošku dokumentaciju);

- poticati saradnju s roditeljima;
- saradivati sa širom društvenom zajednicom s ciljem promicanja aktuelne i dugoročne dobrobiti djece.

Uloga roditelja

Odgoj i obrazovanje počinje u porodici. Roditeljstvo je socijalna konstrukcija te Program predškole mora omogućiti aktivno uključivanje roditelja i njihovo učešće u odgojno-obrazovnom procesu.

Porodično funkcionisanje i kvalitet roditeljstva nesporno su povezani s dječijim ishodima. Događaji koji se odigravaju u porodici utječu na razvoj djeteta te nastavnik / odgojitelj i roditelji dijele odgovornost zajedničkoga rada razvijajući saradnički odnos. Komunikacija, međusobno poštivanje, prihvatanje razlika i interes djece osnov su dobrog odnosa.

Saradnički odnosi roditelja i nastavnika / odgojitelja zajednička je odgovornost i optimalni interes djece.

1.6. Pedagoška dokumentacija

Pedagoška dokumentacija značajan je doprinos egzaktnosti (dokazivosti) odgojno-obrazovnog procesa i dječijih postignuća. Dokumentovanje bi trebalo biti istraživački proces koji odgojiteljima, ali i ostalim učesnicima – stručnim saradnicima, roditeljima i djeci, omogućava praćenje svih područja odgojno-obrazovnog procesa, dječijeg razvoja i socio-dinamike odgojne grupe.

Nastavnik / odgojitelj u svrhu dokumentovanja odgojno-obrazovnog procesa može voditi:

- Pedagoški dnevnik u kojem planira primjerene prostorno-materijalne i socijalne poticaje. Pedagoški dnevnik primarno bi se trebao usmjeriti na djecu. Primjereni oblici vođenja pedagoškoga dnevnika su, stoga, etnografski zapisi, transkripti dječijih razgovora i mišljenja (razumijevanja, analize, postavljanja pretpostavki, generisanje ideja) i anegdotske bilješke. U procesu (samo)vrednovanja ti zapisi su polazišta planiranja.
- Individualni portfolio / razvojna mapa svakog djeteta i odgojne grupe kao prikaz dječijeg razvoja i postignuća. Prikazi bi trebali biti afirmativno usmjereni na ono što dijete može (a ne što ne može) i pružati uvid u proces dječijeg učenja. U individualni portfolio / razvojnu mapu prilažu se zapisi o dječijem napredovanju, sadržajima i oblicima učenja, interakcijama s drugima te dječiji uradci (likovni radovi, radni listovi, fotografije, audio i videozapisi). Radni listovi, pri tome, ne predstavljaju tipizirane normativne zahtjeve, nego dječije zapise, crteže i promišljanja. Opravdano je uključiti roditelje i djecu u vođenje i zajedničku analizu dokumentovanja dječijeg razvoja.

Pedagoška dokumentacija može biti polazište izgradnje partnerskih odnosa s roditeljima te doprinijeti razvoju roditeljskih kompetencija. Dokumentovanje dječijih iskustava može biti polazište zajedničke analize i planiranja primjerenih odgojnih pristupa i postupaka koji uvažavaju ličnost djeteta.

2. STRUKTURA PROGRAMA PREDŠKOLE

2.1. Razvojna područja kao polazište za izradu Programa predškole

Dosadašnji pristup određenja Programa predškole temeljio se na pažljivo definisanim propisanim sadržajima, jer se smatraju potrebnim djetetu za određenu životnu dob. U integrisanom kurikulumu, prema čijem je modelu i urađen ovaj Program predškole, ne postoji gotov propisan i strogo određen program koji nastavnik / odgojitelj mora djetetu isporučiti. U ovom Programu predškole objedinjuju se različita razvojna područja učenja.

U skladu sa savremenom psihologijom, među osnovna razvojna područja učenja djeteta spadaju tjelesni razvoj (razvoj motorike), spoznajni razvoj (svijet oko nas), socijalno-emocionalni razvoj, razvoj govora i komunikacije te razvoj kreativnosti ili stvaralaštva. Moramo imati na umu da na njih ne možemo gledati rascjepkano, jer, npr., spoznajnog razvoja nema bez razvoja motorike i govora niti se mogu jedan bez drugoga pratiti u kontekstu socijalno-emocionalnog i spoznajnog razvoja.

Razvojna područja prožeta su mrežom ishoda učenja te potencijalnim sadržajima aktivnosti i igara. U Tabeli 1. naznačeni su samo potencijalni ishodi razvoja osnovnih psiho-fizičkih i ostalih funkcija razvoja djece. U dijelu koji se odnosi na didaktičko-metodičke napomene u ostvarenju programa njege i odgoja djece predškolske dobi navedene su i orijentacijske norme u postizanju navedenih ishoda. Vrlo je važno znati da norma ne znači da je to nešto što svako dijete mora postići u uzrastu pred polazak u školu. Norme prikazuju statistički prosjek uzrasta na kojem se javljaju najkrupnije prekretnice u djetetovu razvoju. Takva norma znači da postoje sasvim normalna odstupanja od toga statističkog prosjeka.

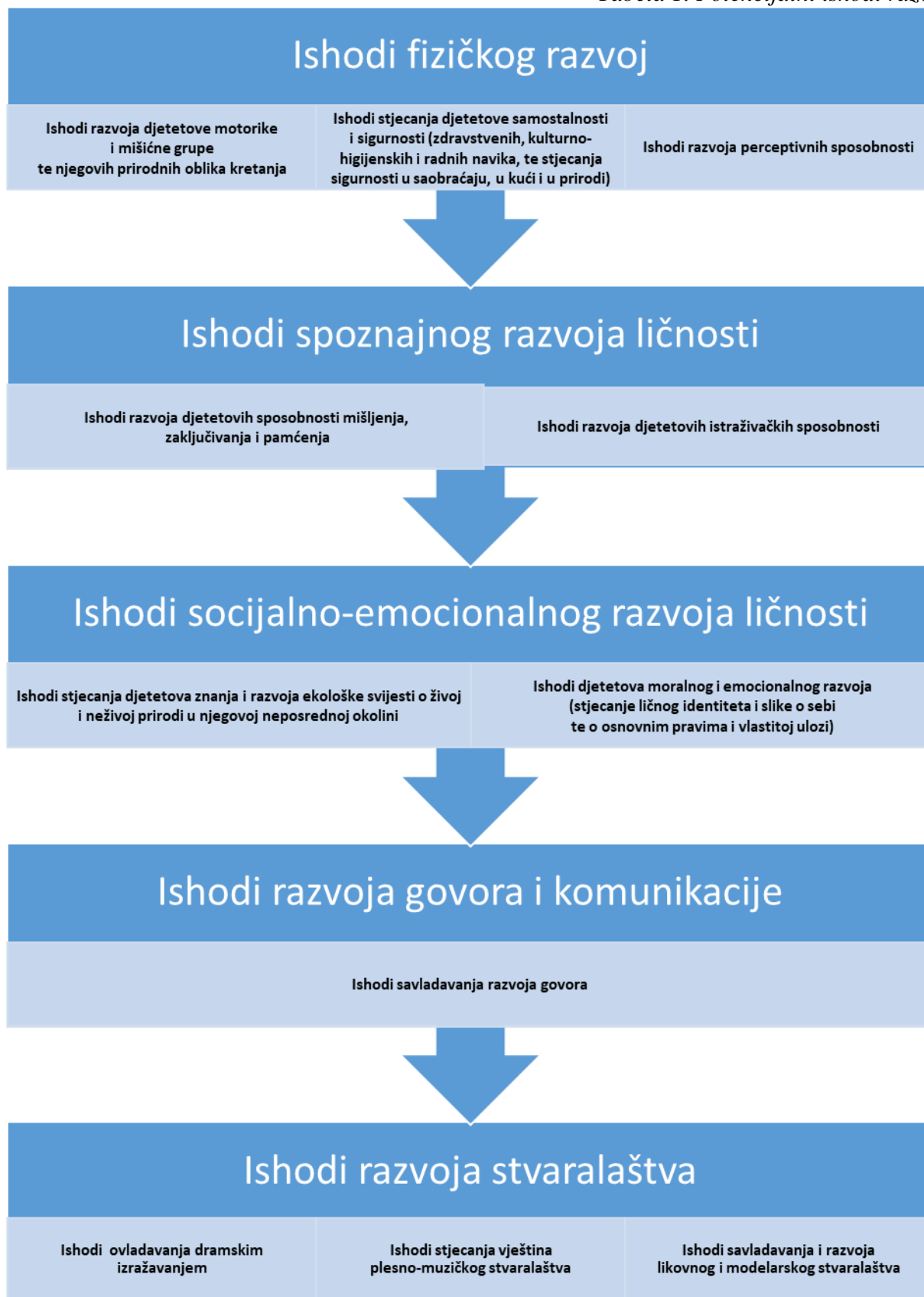
Iz navedenih razloga preporuka je nastavnicima / odgojiteljima da nikad ne koriste potencijalne ishode za upoređivanje normalnosti razvoja pojedinačnoga djeteta. Potencijalne ishode treba iskoristi kao orijentacijsku osnovu za organizovanje aktivnosti djece, bilo da se radi o grupi određenog uzrasta ili o individualnom radu s djetetom. Primjereno tome, mreža ishoda može nam pomoći u rješavanju sljedećih praktičnih problema:

- Šta dijete određenog uzrasta ne može činiti, šta će mu biti preteško i iznad njegovih mogućnosti?
- Šta možemo činiti s djecom nekog uzrasta, koje aktivnosti i koja postignuća možemo očekivati ako im osiguramo povoljne uvjete?
- Kako organizovati sredinu za djecu određenog uzrasta?

Šta uistinu može postići jedno dijete u određenoj uzrasnoj dobi uvjetovano je zakonitostima psiho-fizičkog razvoja, s jedne strane, i poticanja sredine, s druge strane.

Zbog različitog tempa razvoja i individualnih razlika među djecom, krajnji razvojni ishodi navedeni u ovom Programu predškole samo su orijentir u izradi operacionalizovanoga plana i programa.

Tabela 1. Potencijalni ishodi razvoja

2.2. Razvojni zadaci Programa predškole – kompetencije

Predmetni Program predškole usmjeren je i na razvoj različitih kompetencija. Kompetencije su razvojne, a ne statične i konačne. One su dinamičan skup različitih sposobnosti, znanja, vještina i stavova. Evropska unija (OECD; 2007, prema Bieber i Martens, 2011) od Lisabonske konferencije (2010) definiše očekivane ishode odgojno-obrazovnoga procesa kao kompetencije. Očekuje se razvoj osnovnih (generičkih) i specifičnih kompetencija. Kompetencije se pri tome definišu kao konstrukti funkcionalnih (operativnih i primjenjivih znanja), pozitivnih stavova i vještina primjerenih sposobnostima potencijala. **Kompetencije je moguće povezati s područjima razvoja.**

Osnovne kompetencije naznačene su kao:

- komunikacija na maternjem jeziku;
- elementarna komunikacija na stranim jezicima;
- matematičke kompetencije i osnovne kompetencije u prirodnim naukama i tehnologiji;
- digitalne kompetencije;
- učiti kako učiti;
- socijalne i građanske kompetencije;
- inicijativnost i poduzetništvo;
- kulturna svijest i izražavanje;
- motoričke kompetencije.

U skladu s Evropskom unijom, Bosna i Hercegovina je definisala ključne kompetencije i životne vještine (2011):

- Jezično-komunikacijska kompetencija na maternjem jeziku;
- Jezično-komunikacijska kompetencija na stranom jeziku;
- Matematička pismenost;
- Kompetencija u nauci i tehnologiji;
- Informatička pismenost;
- Učiti kako se uči;
- Socijalna i građanska kompetencija;
- Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija;
- Kulturna svijest i kulturno izražavanje;
- Kreativno-produktivna kompetencija;
- Tjelesno-zdravstvena kompetencija.

Gledano iz perspektive planiranja odgojno-obrazovnog rada, jasno izražene kompetencije su odgojno-obrazovni ciljevi koji se integrisano (ne pojedinačno i izolirano) promišljaju i planiraju.

Program predškole mora polaziti od stvarnih djetetovih potreba kao cjelovite i dinamične ličnosti koja se nalazi u stalnoj interakciji s fizičkim i društvenim okruženjem, te se zato nikako ne smije shvatiti samo kao priprema za školu, nego kao priprema za život.

Kompetencije u daljnjem tekstu nisu izričito navođene, ali kao takve moguće je prepoznati u okviru definisanih razvojnih područja umreženih kroz potencijalne ishode.

2.3. Potencijalni ishodi, orijentacijske aktivnosti / ideje za rad prema razvojnim područjima

Dijete u godini pred polazak u školu je stabilno, pouzdano, dobro adaptirano. Zadovoljno je onim što radi, a to što radi uglavnom radi dobro. U toj dobi dijete želi biti dobro dijete, zadovoljiti zahtjeve i očekivanja odraslih osoba. Individualne razlike u spoznajnom razvoju su velike, jer u toj dobi djeca izlaze iz intuitivne faze predoperacijskog mišljenja. Kod većine djece naglašena je inicijativa, namjerno istraživanje okoline, planiranje igre s vršnjacima i porast potrebe da se započeta aktivnost dovede do kraja. Izraženo je učenje izražavanja emocija na društveno prihvatljiv način. U toj dobi zapažamo vrhunac moralnog realizma. S pet godina dijete uspostavlja prva prava prijateljstva. Ali budući da razvoj nije završen, ta ravnoteža se narušava u burnoj šestoj godini kada dolazi do nove ekspanzije. Želi biti prvo, mora pobijediti, hoće imati najviše, ne može se opredijeliti između dva – hoće oba. Ne podnosi kritiku, krivicu, kaznu, za neuspjeh krivi druge osobe. Istovremeno, to je doba živosti i energije, spremnosti da se proba sve što je novo – jer to je doba ekspanzije.

Porodica i sredina u kojoj dijete živi trebaju mu osigurati uvjete za pravilan razvoj i stjecanje iskustava potrebnih u svakodnevnom životu. Nažalost, dijete nema uvijek uvjete koji su potrebni da bi se pravilno razvijalo. Zbog toga je potrebno svakoga dana osigurati djetetu kompenzaciju za sve otežavajuće uvjete života nastale iz objektivnih ili subjektivnih razloga i potreba. U radu s djecom u godini pred polazak u školu tjelesni razvoj jedan je od osnovnih zadataka koje dijete treba ostvariti.

TJELESNI RAZVOJ

Zadaci za djetetov tjelesni razvoj:

- Usavršavati djetetova kretanja potrebna u svakodnevnom životu, a posebno da ih dijete umije povezivati i primjenjivati u složenim uvjetima;
- Usavršavati funkcije djetetovih čula kao glavnih izvora njegove radoznalosti i razvoja istraživačkih sposobnosti;
- Podsticati razvoj djetetove ravnoteže hodanjem preko grede te preskakanjem konopca i lastike;
- Upoznati se s načinima zdrave ishrane kao jednim od uvjeta za pravilan rast i razvoj organizma;
- Usavršavati prirodne oblike djetetova kretanja prostorom u posebno kreiranim prostorno-materijalnim uvjetima;
- Raditi vježbe oblikovanja tijela u svakodnevnom radu (korištenjem lopte, marame, obruča);
- Pomagati djetetu da djeluje i donosi odluke pouzdajući se u svoja čula;
- Razvijati kod djece koordinaciju tijela i pokreta pomoću takmičarskih igara;
- Razvijati samostalnost djece u svim širim domenama aktivnosti, kao i sposobnost odgađanja želje – u razmjeri koju zahtijeva priprema za polazak u školu;
- Upoznavati djecu s pravilima ponašanja i mjerama opreza u saobraćaju;
- Razvijati djetetovu finu motoriku korištenjem likovnih tehnika (crtanje, slikanje, oblikovanje);
- Podsticati samostalnost djece prepuštajući im odluke o izboru aktivnosti, izboru sredstava, organizovanju igre, postavljanju pravila igre, određivanju vođe i dr.;

- Usavršavati razvoj djetetovih higijenskih navika kao pripremu za polazak u školu (samostalno odijevanje, zakopčavanje, zadovoljavanje fizioloških potreba, briga o čistoći ruku, te briga o urednosti odjeće, obuće i školskoga pribora).

✚ Ishodi razvoja djetetove motorike i mišićne grupe te njegovih prirodnih oblika kretanja

Na odgojitelju je da poznaje karakteristike djetetova uzrasta, te sredstva i metode koje će primjenjivati u svome radu kada je u pitanju djetetov tjelesni razvoj. Djetetovo tjelesno vježbanje, u pravilu, treba provoditi na otvorenom prostoru. Pod utjecajem promjenljivosti temperature, vlažnosti zraka, zračnih struja, sunca, boravka na snijegu i u vodi, djetetov organizam usavršava sposobnost prilagođavanja, čime doprinosimo njegovoj otpornosti na ozljeđivanja i zaraze i tako ga osnažujemo. U realizaciji fizičkih aktivnosti s djecom, djeca se trebaju slobodno igrati upotrebljavajući pri tome različite rekvizite i sredstava za igru: pijesak, klackalice, ljuljačke, penjala, obruče, loptice i drugo. U organizovanoj igri s tjelesnim vježbama djeca se mogu zadržati samo odgovarajuće vrijeme. U prosjeku, s djecom u godini pred polazak u školu, orijentaciono to je 30-tak minuta. Odgojitelj fizičku aktivnost počinje okupljanjem djece oko sebe, potom je nastavlja hodanjem, lagahnim trčanjem, te poskakivanjem s različitim zadacima. Ritam hodanja, trčanja i poskakivanja djece određuje se odgovarajućom ritmičkom pratnjom: udaranjem dlanom o dlan, tamburinom, štapićima, pjesmom ili nekim instrumentom. U skladu s aktivnostima koje su tematski planirane, fizičke aktivnosti se dopunjavaju određenim zadacima. Završetak aktivnosti treba imati cilj da djecu smiri kako bi se pojačane funkcije disanja i krvotoka dovele u stabilno stanje. U izvođenju fizičkih vježbi s djecom, u tabelarnom pregledu potencijalnih ishoda namjerno smo izbjegli govoriti o nekim normativima, kao naprimjer: koliku visinu dijete može preskočiti, kako daleko dobaciti loptu, s koje udaljenosti pogoditi cilj, i slično. Svako ko se bude bavio djecom uskladit će zahtjeve s individualnim mogućnostima grupe a i pojedinca u grupi. Važno je da djeca zadovolje svoje potrebe i da se raduju u igri s vršnjacima, a da odgojitelj sam uoči koliko i kada povećati zahtjeve. Brojne aktivnosti podstiču razvoj sitne motorike: modeliranje tijesta ili plastelina; nizanje perlica ili dugmića; provlačenje šnjure kroz otvore; zakopčavanje – otkopčavanje dugmadi; sakupljanje sitnih predmeta ili iscjepkanih papirića; crtanje, bojenje, sjeckanje, lijepljenje; oblačenje malih lutaka; građenje konstrukcijama. Takve aktivnosti trebaju biti dio svakodnevnih igre predškolskog djeteta, jer doprinose jačanju mišića šake i njene spretnosti, razvijanju koordinacije oko – ruka, razvoju opažanja i koncentracije, što je preduvjet savladavanja vještine pisanja. Od šeste godine dijete je teško oko 22 kg, a visoko 115 cm. Rast pojedinih dijelova tijela je neravnomjeran, tako da se rast glave usporava, a intenzivira povećavanje donjih udova. Razvoj motorike ide od „graciozne nespretnosti” trogodišnjeg djeteta do uspostavljanja dobre koordinacije i voljne kontrole nad većinom pokreta šestogodišnjaka. Prilikom primjerenih fizičkih aktivnosti organi se dobro snabdijevaju krvlju, što se povoljno odražava na rast, razvoj i funkcije mišićnog tkiva i koštanog sistema.

Djeca se po ljestvicama trebaju penjati sigurno, brzo i ritmično. Kada uvjeti dopuštaju, primjenjuje se penjanje na prikladne predmete u prirodi. Djeca se provlače ispod predmeta i kroz razne predmete i prepreke, ispod užeta koje je zategnuto na visini od 50 cm, prelaze preko brvna na visini do 60 cm, provlače se kroz tri ili četiri obruča.

Raznim vježbama treba razvijati spretnost, naprimjer iz klečećeg, sjedećeg i ležećeg položaja ustati ne oslanjajući se na ruke, bez predmeta u rukama i s njima, u ležećem položaju valjati se na jednu i na drugu stranu, s rukama u raznim položajima: kotrljanje niz blagu kosinu, kolut naprijed, ljuljanje na leđima (dijete legne, zgrči noge na stomak i uhvati ih rukama, u tom položaju se njiše s pleća na bokove). Zatim, mogu se koristiti razne hvatalice, vijače, igra lastike, preskakanje, poligon spretnosti i drugo.

Potencijalni ishodi razvoja djetetove motorike i mišićne grupe te njegovih prirodnih oblika kretanja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Vrlo vješto baca i hvata dobačenu loptu, loptu baca uvis i hvata je objema rukama • Odbija loptu o tlo dlanom jedne a zatim druge ruke • U hodanju ili trčanju baca, kotrlja ili gura loptu nogom • Pogađa loptom cilj • Vrti обруč rukom • Baca lopticu preko konopca zategnutog na sredini igrališta • Igra badmintona • Preskače konopac upotrebljavajući obje noge istovremeno, s noge na nogu i vrteći ga unaprijed i unazad • Skače s manje visine • Drži se rukama za prečku i visi u zraku • Čekićem zakucava eksere • Namotava konac na kalem • Palcem može dotaknuti svaki prst • Siječe i lijepi jednostavne oblike od kolaž-papira • Pravi lepezu od papira • Prepisuje sva štampana slova • Reže makazicama po zadanim crtama i rubovima slika • Upotrebljava šiljilo za olovke i bojice • Precizno se koristi ljevilom • Spretno je u provlačenju vrpce kroz rupice • Modelira, piše, crta zadane oblike • Sudjeluje u složenim dramatizacijama • Usklađuje specijalizovane funkcije pokreta • Od tijesta izrađuje oblike zmije, pletenice, puža, cvijeta i dr. • Može se spuštati na sanjkama niz brežuljak visok 1 do 1,5 m • Baca različite predmete udalj lijevom i desnom rukom, baca loptu jedno drugom, uz brojanje ili uz muziku • Penje se, puže, provlači • Skače u dubinu, udalj, uvis, skače s mjesta, sa zaletom, skače na jednoj nozi, skače uz okretanje kratkog užeta, poskakuje uvis da bi dohvatilo neki viseći predmet (balon, обруč i sl.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre uz korištenje lopti, обруča, konopca i dr. • Sportsko takmičenje u nošenju predmeta • Aktivnosti za razvoj motorike i osjećaj ravnoteže (hodanje, trčanje, poskakivanje i skakanje) • Šetnja u prirodi i gradu u grupi ili parovima (šetnja po hrapavoj ili glatkoj podlozi, uz strminu i niz strminu, prolaženje između prepreka da ih ne dodirnu, mijenjanje smjera kretanja ne zaustavljajući se) • Kolektivni izlet u prirodi • Igre sa složenim zadatkom u kojima dijete treba savladati vješto i brzo određenu stazu na kojoj se nalaze tri do četiri prepreke. Prepreke moraju biti tako postavljene da se osigura pravilan ritam smjenjivanja napora s odmorom • Bojenje unutar crte (bojanke) • Nizanje ogrlice od tjestenine i drugih materijala • Aktivnosti za jačanje stopala (čupkanje trave nožnim prstima, prstima podizanje s tla kamenčića, klikera ili kestenja) • Aktivnosti jačanja trupa (bez pridržavanja nošenje knjige na glavi, spuštanje niz kosu klupe / tobogan) • Aktivnosti u vezi s jačanjem mišića i održavanje pokretljivosti kičmenog stupa (puzanje, valjanje, hodanje i skakanje četveronoške) • Konstruktivna i graditeljska igra • Igra spretnosti, s elementima takmičenja • Crtanje i slikanje raznim tehnikama (mozaik, jajčana tempera i sl.) • Modeliranje i oblikovanje (gline, glinamola, tijesta, plastelina, kaširanje papirom i sl.) • Djeca trebaju naučiti upravljati saonicama • Guranje i vučenje različitih predmeta, guranje prijatelja na saonicama; pojedinačno i u parovima • Dizanje i nošenje raznih predmeta odgovarajuće težine • Aktivnosti na strunjači: istežanje u paru, kolut naprijed, most • <i>Hula-hop</i> aktivnosti • Igre <i>Hvatalice</i>

✚ Ishodi razvoja djetetove samostalnosti i sigurnosti (stjecanje zdravstvenih, kulturno-higijenskih i radnih navika, te sigurnosti u saobraćaju, u kući i u prirodi)

Do šeste godine dijete treba usvojiti osnovne higijenske navike. Potrebno je da dijete poslije igre opere ruke a njegove roditelje treba upozoriti da je dijete imalo fizičke aktivnosti kako bi ga mogli okupati i presvući mu donje rublje koje je imalo na sebi. Dijete u toj dobi se i nadalje fizički razvija i postaje sve više i teže. Ono je već dosta spretno prilikom upotrebe pribora za jelo i može samostalno jesti; nema problema sa ishranom. Kontrola pražnjenja mokraćnog mjehura je

dosta dobra i šestogodišnja djeca mogu to sama obaviti, za razliku od četverogodišnjaka. Mnogo djece u šestoj godini života još uvijek ima problema s povremenim ili čak redovnim mokrenjem u krevet. Među njima ima više dječaka nego djevojčica. Problem kod mokrenja je u tome što negativno utječe na djetetovu samosvijest i samopovjerenje.

Osim osnovnih higijenskih navika, odgojitelj treba djecu poučiti o važnosti brige o urednosti školskoga pribora i torbe, kao i odjeće i obuće. Djeci koja nisu usvojila načine slaganja odjeće potrebno je pomoći u toj aktivnosti kako bi je naknadno mogla samostalno izvoditi. Djeci možete dati pribor za čišćenje obuće i pokazati im kako da to čine, ona će uživati u svim poslovima u kojima mogu oponašati odrasle osobe.

Dijete postepeno sve manje spava tako da na kraju te dobi spava 10 – 11 sati, ali ovdje postoje velike individualne razlike. Djeci u dobi od šest do sedam godina manje je stalo do sna, nego djeci od četiri i pet godina. Predškolsko dijete dosta sanja, a snovi su obično prijatni i iz svakodnevnog života, ali ponekad mogu biti i vrlo teški. Kod djece najčešće obolijevaju disajni organi (grlo i pluća). Nesretni slučajevi su česti kod djece, i to padovi i saobraćajne nesreće, i to češće kod dječaka nego kod djevojčica.

Djeca do sedme godine životne dobi ne bi trebala samostalno sudjelovati u saobraćaju. Uvijek trebaju biti u pratnji odrasle osobe. Ipak, djecu je potrebno pripremiti na samostalno kretanje u saobraćaju (hodati smireno bez trčanja i guranja s vršnjacima, hodati pločnikom, prelaziti preko ceste na pješačkom prijelazu, poštovati znakove semafora, paziti na vozila prilikom prelaska preko ceste gledajući na jednu i drugu stranu). S djecom je potrebno razgovarati o svim opasnostima ulice, kao npr. nepoznate osobe, životinje lutalice, oštećeni pločnici s pukotinama i rupama gdje se djeca mogu ozlijediti ako nisu oprezna u kretanju.

Djeca se samostalnije i brže postavljaju u organizovanu formaciju, u red, u kolonu, u vrstu, po parovima u više kolona, iz jednog kruga u nekoliko krugova, kretanje u koloni po jedan, u parovima, okretanje na lijevu ili desnu stranu.

Potencijalni ishodi pri stjecanju djetetove samostalnosti i sigurnosti	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Samostalno se oblači • Uči vezati šnjure • Pere zube bez ičije pomoći • Oprezno prelazi preko ulice u društvu odrasle osobe • Samo se četka ili češlja • Samo se umiva i maže kremom • Samostalno se hrani • Koristi se priborom za jelo • Zna upotrijebiti salvetu • Ne govori dok mu je hrana u ustima • Završava jelo u razumnom roku • Drži ruke na stolu i ne ometa druge dok jedu • Pere ruke poslije korištenja toaleta • Zakopčava i otkopčava rajsferšlus na jakni • Zna okačiti kaput na kuku • Bira odjeću i kombinuje dijelove odjeće • Samostalno posprema igračke i sobu • Mota i slaže odjeću • Vozi samostalno tricikl ili bicikl • Upravlja saonicama spuštajući se niz blaže nagibe • Ukoliko ima priliku, uči plivati i voziti skije 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre oponašanja • Vezivanje šnjura, zakopčavanje dugmadi • Čišćenje obuće • Briga o urednosti odjeće • Izrađivanje sredstva i igračaka od papira, kartona • Igre na toboganu, klackalici, ljuljački • Oblačenje odjeće lutkama • Organizovanje različitih centara aktivnosti koji će pomoći razvoju higijenskih navika (liječnička ordinacija, kozmetički centar i sl.) • Prikupljanje materijala za brigu o higijeni • Izrada panoa s pravilima grupe • Korištenje zaštite pri vožnji na biciklu, koturaljkama, skijama • Plesna koreografija djece i odgojitelja • Isprobavanje različitih instrumenata • Igra prepoznavanja saobraćajnih znakova • Improvizacija saobraćajnica u vrtiću ili u dvorištu • Izrada semafora i saobraćajnih znakova od kartona • Izrada makete grada, mjesta, s glavnim zgradama, kućama i saobraćajnicama • Igre priborom za jelo i posuđem u improvizovanoj kuhinji • Učimo kako se brinuti o vlastitom zdravlju (priče o održavanju higijene, odijevanju u skladu s

<ul style="list-style-type: none"> • Samostalno se ljulja na ljuljački • Samostalno se penje na tobogan i klackalicu • Bira pokrete za ples • Brzo uči plesnu koreografiju • Uči svirati instrumente • Brine o mlađoj djeci i o prijateljima 	<p>vremenskim prilikama, o značaju kišobrana i čizama kada pada kiša, o kvalitetnoj ishrani i sl.)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pomoć mlađoj djeci prilikom realizacije postavljenih zadataka (npr. pomoć u rezanju makazicama, hranjenju, odijevanju i sl.)
--	---

✚ Ishodi razvoja djetetovih perceptivnih sposobnosti (razvoja čula vida i sluha, te ravnoteže)

Do šeste godine dijete je napredovalo u brzini i okretnosti, obogatilo svoje kretanje pod pretpostavkom da je imalo prilike za to. U radu s djecom u dobi pred polazak u školu odgojitelj treba stavljati i složenije zadatke u kojima dijete treba savladati vješto i brzo određenu stazu na kojoj se nalaze tri–četiri prepreke. Prepreke moraju biti tako postavljene da se osigura pravilan ritam smjenjivanja napora s odmorom. Odgojitelj je često u prilici prekinuti dječiju igru i obratiti pažnju na sebe kako bi djeci dao novi zadatak. Zviždaljka nije pogodna, jer negativno djeluje na emocionalno stanje djece, a zapovijedi koje imaju povišeni ton nisu primjerene stepenu njihove zrelosti. Najpogodniji način da se djeca umire ili obrate pažnju na ono što im odgojitelj želi reći jeste udaranje dlanom o dlan ili podizanje desne ruke. Kada odgojitelj podigne desnu ruku, djeca koja su to vidjela također podižu ruku, uz uvjet da prestanu pričati. Sve dok sva djeca ne podignu ruku, aktivnost se ne nastavlja. Objašnjenja i upute trebaju biti kratke i jasne.

U dobi pred polazak u školu dijete je spremno sudjelovati i pokušavati nove stvari. Djetetu često ponudite raznolike nove namirnice i pritom ga podstičite. Često su izbirljiva djeca ona koja su imala premalo mogućnosti za kušanje različitih jela ili su ih roditelji silili hranom. Pružite djetetu priliku za učenje. Ne trebate brinuti ako dijete ostavi hranu na tanjuru. Dijete neka prestane jesti kada je sito i neka jede kada je gladno. Hrana djetetu nudi zadovoljstvo, ugodan osjećaj i sigurnost, ali, isto tako, nužna je i za njegov rast i razvoj. Djeca oponašaju roditelje i odrasle osobe i pri hranjenju. Kao dobar uzor pomoći ćete djetetu da razvije zdrave navike hranjenja. Zdrava prehrana petogodišnjeg djeteta ne razlikuje se od vaše zdrave prehrane. Pokušajte djetetu ponuditi raznovrsnu zdravu hranu, jer će na taj način dijete dobiti sve hranjive tvari, vitamine i minerale koji mu trebaju za rast i razvoj, a istovremeno će oblikovati zdrave navike hranjenja a to je odličan ulog za život.

Razvija se osjećaj za ravnotežu i dekorativnost tehnikama kolaž i mozaik, te pokrivanje veće površine aplikacijom. Razvija se umješnost u tehničkim radnjama. Djeca dosljednije pokrivaju bojama sve površine formata papira. Za bogaćenje vizuelne percepcije, treba se koristiti slikama, filmovima, fotografijama, predmetima, umjetničkim slikama i slikovnicama.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih perceptivnih sposobnosti (razvoja čula)	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Izvršava zadatke stojeći na jednoj nozi • Izvršava zadatke hodajući po gredi • Prelazi manju dužinu poskakujući • Gađa pomične i nepomične ciljeve • Rješava zadatke na znak dat preko čula vida ili sluha • Razlikuje osnovne vrste namirnica (specifične za njegovo okruženje) prema okusu, izgledu, dodiru • Prepoznaje poznate melodije • Razlikuje zvukove poznatijih 	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada muzičkih instrumenata • Izvođenje brojalica uz pratnju udaraljki • Izvođenje pjesama uz pokrete tijela • Mijesimo tijesto i oblikujemo pletenicu • Pravimo zimmicu (rezanje kupusa, paprike, mrkve, krastavaca) • Pravimo voćnu salatu (izrezivanje i dekorisanje voća) • Izrada vlastite slikovnice (uvezivanje papira, crtanje slika) • Gađanje mete lopticama • Igra klikerima • Igra lastikom

<p>muzičkih instrumenata</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razlikuje i prepoznaje širi spektar boja • Povezuje boje s predmetima i pojavama u prirodi • Izražava sklonost prema određenoj boji • Razlikuje predmete prema obliku • Upoređuje predmete različite veličine • Opisuje i primjenjuje pojmove kao što su: veće – manje, duže – kraće, iznad – ispod, mnogo – puno – malo, lijevo – desno, više – niže, brzo – sporo, tanje – deblje, teže – lakše) 	<ul style="list-style-type: none"> • Skakanje u vreći • Prenošenje ping-pong loptice u kašici koja se drži u ustima • Slaganje sitnih puzli prema slici • Bojenje slike na osnovu zadatih kriterija • Izrada slike lijepljenjem sjemenki (kukuruza, pšenice i sl.) • Igra labirinta • Igra <i>Pronađi blago</i> na osnovu zadane mape • <i>Oboji prema uputi</i> • <i>Pjesma o bojama; Priča o bojama</i> • <i>Pronađi sve što je okruglo</i> • <i>Pronađi sve što ima oblik kocke</i>
--	---

SPOZNAJNI RAZVOJ

Zadaci za djetetov spoznajni razvoj:

- Aktivnostima na sadržajima pripreme za školu podsticati opći razvoj djetetovih spoznajnih funkcija, a posebno logičkih operacija i kritičkoga mišljenja, te izgrađivanje osnovnih kategorija uzroka i posljedice, ravnoteže, nepromjenjivosti;
- Praktičnim postupcima promatranja, eksperimentisanja, predviđanja, provjeravanja i dokazivanja izgrađivati kod djece osnove naučnog mišljenja;
- Omogućavati djeci da stječu znanja o prirodnoj i društvenoj sredini i neophodne vještine i umijeća kao osnovu za daljnje obrazovanje u osnovnoj školi;
- Podsticati razvoj djetetova pamćenja pomoću priča, pjesama i dr.;
- Postupno proširivati i produbljivati djetetovo elementarno matematičko znanje;
- Pozitivno utjecati na opći spoznajni razvoj djece, oslobađajući ih zavisnosti od opažanja datog i doprinoseći shvaćanju suštinskog iz okoline u kojoj žive;
- Formirati djetetovu sposobnost uočavanja problema koji počivaju na kvantitativnim odnosima, pomoći mu da shvati funkciju i prirodu matematičkih sredstava u rješavanju tih problema te da primjenjuje neke početne matematičke postupke kao uvod u početnu matematiku;
- Nadalje doprinositi formiranju općih osobina djetetove ličnosti, kao što su radoznalost, samostalnost, inicijativnost, tačnost, itd.;
- Omogućavati djeci bogato okruženje koje će ih motivisati za istraživačke aktivnosti;
- Organizovati posjete bližoj okolini kako bi se potaknuo djetetov spoznajni razvoj.

Ishodi razvoja djetetove sposobnosti mišljenja, zaključivanja i pamćenja

U okviru spoznajnog razvoja važno je da odgojitelj podstiče:

- Razvijanje osjećaja za oblik i prostor, kao težnju da se stvori cjelovitost i proporcionalnost;
- Njegovanje i razvijanje osjećaja za ulogu i raspored pojedinih materijala i likovnih elemenata u građenju, konstituisanju i oblikovanju predmeta bliskih dječijem zanimanju;
- Samostalno oblikovanje datoga materija na zadanu temu (gline, plastelina, glinamola, tijesta i sl.) te pokušaj oblikovanja glavne mase iz jednog komada, s dodavanjem detalja;
- Uvođenje u realizaciju grupnog rada;
- Imenovanje i razlikovanje veličina. Ocjenjivanje veličina na osnovu vizualne percepcije i uočavanje odnosa među predmetima;
- Višestruko upoređivanje veličina i nizanje više predmeta u rastuće i opadajuće nizove na

osnovu manje uočljive razlike jedne osobine: dugo – duže – najduže; teško – teže – najteže i sl.;

- Mjerenje pomoću nekih priručnih sredstava: korakom, štapom, posuđem raznih veličina, predmetima različite težine i dr., mjera: dužine, mase, zapremine, mjere za tečnost i za novac. Upotrebljavanje naziva nekih mjera kojima se koristi u svakodnevnom životu: kilogram, metar i dr.;

- Upotrebljavanje pojmova: jednako, nejednako, više, manje;

- Nizanje konkretnih skupova u rastuće nizove na osnovu broja elemenata u skupu;

- Upoređivanje konkretnih skupova pridruživanjem i brojanjem (do 10) i zaključivanje o količinskim odnosima. Praktično sastavljanje i rastavljanje skupova;

- Uočavanje strukture broja. Korištenje rednih brojeva u igri i svakodnevnim aktivnostima;

- Prepoznavanje brojeva;

- Klasifikaciju – praktično grupisanje prema poznatim i novootkrivenim svojstvima predmeta na osnovu dvaju svojstava istovremeno. Imenovanje i opisivanje osobina prema kojima se predmeti grupišu. Zapažanje predmeta koji ne pripada određenoj grupi;

- Serijaciju u uređivanju predmeta u rastuće i opadajuće nizove na osnovu razlika među tim predmetima;

- Vještinu upotrebe i rukovanje raznim sredstvima, spravama i aparatima (makazice, čekić, kliješta, lupa, vaga, pegla, TV, CD, DVD, računar, mobitel, drvo, plastika i dr.);

- Upoznavanje životinjskoga svijeta. Upoznavanje domaćih životinja, šumskih životinja, ptica, gmizavaca, vodozemaca i insekata. Imenovanje i razlikovanje životinja prema osnovnim vanjskim oznakama, načinu ishrane, mjestu življenja, koristi i štetnosti pojedinih životinja, brizi o mladima i sl. Klasifikacija životinja prema pripadnosti vrsti, vanjskim karakteristikama, načinu kretanja, vrsti ishrane, te koristi za čovjeka;

- Pravilan odnos djece i odraslih osoba prema biljnom i životinjskom svijetu;

- Upoznavanje ljudskoga tijela (organa i njihovih funkcija, rađanja, razlike među spolovima);

- Grupno rješavanje problema, zadataka i poslova. Uzajamno prihvaćanje i razumijevanje;

- Pomoć mlađoj djeci.

Treba obratiti pažnju na izbor tekstova za čitanje i pričanje te na izbor stihova za učenje napamet i stihova za obradu radi umjetničkog doživljaja, a sve s ciljem afirmacije ambijentalnih književnih vrijednosti koje su dio širokog spektra kulturnog naslijeđa.

Potencijalni ishodi razvoja djetetove sposobnosti mišljenja, zaključivanja i pamćenja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Uz podsticaj i podršku prepričava poznate priče, uključujući i važne detalje • Pamti sadržaje priča i pjesama • Ilustruje odslušanu priču • Prepoznaje većinu brojeva od 1 do 10 • Prepoznaje većinu ili sva slova svoga imena • Najčešće zna napisati svoje ime • Uz podsticaj i podršku postavlja pitanja i daje odgovore na postavljena pitanja • Počinje povezivati vrijeme s dnevnim rasporedom • U stanju je značajno održati pažnju • Koncept vremena mu se proširuje na razumijevanje prošlosti i budućnosti, u zavisnosti od glavnih događaja (npr. rođendan) • Prepoznaje jučer, danas, sutra • Nabraja dane u sedmici i godišnja doba • Može imenovati geometrijska tijela (lopta, kocka, kvadar, valjak) i jednostavnije 	<ul style="list-style-type: none"> • Igrolike aktivnosti sparivanja, gdje se djeci daju po dva predmeta koji mogu činiti jedinstvo (tanjurić i šalica, mladunče i majka, i sl.) • Intelektualne aktivnosti kombinovanja različitih predmeta: čaše ili šuplje kocke koje se mogu stavljati jedna u drugu, alke različitih veličina i boja koje se mogu nizati na uzice ili štapiće, male kocke (od kojih djeca prave „kulu“, „voz“, „most“), perle koje se mogu nizati ili stavljati u čaše ili bočice i potom prosipati, papir i olovku, razne papire i kartone za presavijanje, plastelin • Uviđanje jedne karakteristike predmeta i pridruživanje predmeta s istom karakteristikom • Na osnovu doživljenoga, prepričavati, kreativno stanje i izražavanje

<p>geometrijske oblike (trokut, krug, kvadrat, pravokutnik)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uočava skupove • Formira skupove na osnovu pojedinih elemenata i različitih kriterija • Prepoznaje brojke, tj. oznake za brojeve • Upoređuje brojnosti skupova pridruživanjem • Spontano označava brojnost skupova, broji članove i uvodi nove članove u skupove • Formira jednakobrojne skupove • Uspostavlja jednakobrojnost skupova na razne načine (dodavanjem novih članova ili izmještanjem članova) • Prepoznaje i imenuje elemente skupa, predstavlja skup modelom i crtežom • Može navesti po čemu su neki predmeti slični a po čemu različiti • Uviđa jednu karakteristiku predmeta i pridružuje predmete s istom karakteristikom • Niže predmete od manjeg ka većem, od nižeg ka višem, užeg ka širem, i obrnuto • Mjeri dužinu i težinu (malo kasnije i zapreminu) • Voli postavljati pitanja • Voli crtati, slikati, upotrebljavati boje • Najbolje uči otkrivajući • Značajnije predstavlja simbole • Upotrebljava riječi: moguće, možda, sigurno, nikako • Razvija tehničke i higijenske navike • Sposobno je dvadesetak minuta koncentrisati pažnju • Još uvijek je sklono počinjanju više aktivnosti • Razvija nove oblike mišljenja (više se oslanja na predodžbe) • Slijedi dogovorena pravila rasprave 	<ul style="list-style-type: none"> • Dnevni ritam aktivnosti – slikovno izražena vrteška • Obiljem prirodnog materijala omogućiti djeci neposrednu manipulaciju i istraživanje (lišće, cvijeće, trava, i dr.) • Sastavljanje priče na osnovu zadatih riječi • <i>Pravimo strip</i> • Rješavanje zagonetki • Igra <i>Kad bi...</i> • Izmišljamo imena životinja • <i>Meni je smiješno...</i> • Izrada kalendara igračaka • <i>Kockice slovarice</i> • Mozaik od geometrijskih oblika • Izrada vrteške godišnjih doba, dana u sedmici • Izrada vlastitih slikovnica (ilustracija i teksta), uz pomoć odgojitelja • Izrada albuma životinja (klasifikacija na domaće životinje, šumske životinje i dr.) • Mjere i mjerenje: opažanje, shvaćanje i praktično mjerenje različitih veličina (dužine, težine) • Geometrijska vrteška • Nizanje kockica od manje ka većoj, slamčica od kraće ka dužoj • Crtamo na zadanu temu (prema priči, pjesmi, doživljaju) • Lutka, zec, kuća i automobil od geometrijskih oblika (sastavljanje i lijepljenje na papir) • Zapisivanje dječijih pitanja na pano i zajedničko traganje za odgovorima (u enciklopedijama, rječnicima, kod kuće, s roditeljima)
---	--

Ishodi razvoja djetetovih istraživačkih sposobnosti

U okviru predškolske ustanove potrebno je omogućiti:

- eksperimentisanje predmetima i materijalima da bi se došlo do njihovih svojstava i međusobnih odnosa (topljivost, zaustavljivost, privlačenje na bazi magnetizma i elektriciteta i dr.);
- klasifikovanje na osnovu izvedenih svojstava (predmeti koji se mijenjaju u vodi i oni koji se ne mijenjaju, koje privlači magnet i koje ne privlači, koji imaju zvuk i koji ga nemaju i dr.);
- individualni prilaz djeci kako bi djeca koja nisu zadovoljavajuće pripremljena za samostalan rad dobila posebne zadatke u kojima bi neposredno i vlastitom aktivnošću dolazila do rješenja zadataka;
- podsticanje djece da, prema svojim mogućnostima, budu sve spretnija, snalažljivija i konstruktivnija u korištenju različitim materijalom, priborom i pomagalicama;
- podsticanje djece da praktičnim postupcima, promatranjem, eksperimentisanjem, provjeravanjem i dokazivanjem izgrađuju osnove naučnog mišljenja;
- otkrivanje razlika između prirodnih pojava (sunca, vjetra, oblaka, vodotoka, vatre i dr.) i živih bića;
- otkrivanje i razlikovanje raznih vrsta nežive materije i njenih svojstava (prirodne i vještačke materije – voda, snijeg, led, pijesak, glina, kamenje, metal, staklo, papir, skaj itd.);
- skupljanje uzoraka iz prirode (lišća, cvijeća, plodova, kamenčića, grančica, perja, puževih

kućica i školjki i dr.), njihovo sređivanje prema dogovorenim kriterijima i čuvanje u zbirka ili korištenje tokom kreativnih aktivnosti;

- prikupljanje uzoraka prepariranih biljaka, sušenoga lišća, suhih plodova, otisaka kore, grančica, presjeka stabala i sl., ne nanoseći pri tome štetu životnoj sredini;
- provođenje aktivnosti na uočavanju uzročno-posljedičnih veza i odnosa u prirodi (sunčano je – postaje toplije; puše vjetar – grane se ljuljaju; pada kiša – pada snijeg) i njihovo povezivanje s vremenskim uvjetima;
- eksperimentisanje materijalima gdje se djeca upoznaju s fizičkim pojavama (magnetizam, elektricitet, svjetlost, toplota, kretanje i sl.; ispitivanja svojstva vode i ponašanja predmeta u vodi; eksperimenti sa zrakom);
- eksperimentisanje u pijesku (suhi, mokri, oblikovanje pijeska, kopanje tunela, prenošenje, mjerenje i sl.);
- provođenje aktivnosti u akustici (nastanak i prostiranje zvuka, način prenošenja);
- provođenje aktivnosti iz optike (promatranje kroz lupe, mikroskop; eksperimentisanje sa sjenkama; eksperimentisanje s prelamanjem svjetlosti u čaši vode);
- rad na kompjuteru i istraživanje kompjuterskih programa.

Odgovitelj nastoji organizovati uvjete u kojima će dijete moći istraživati:

- mehaničke pojave – kretanje, brzinu, silu (ako jače gurnemo ili bacimo predmet, dalje će pasti; kretanje predmeta na vodoravnoj i kosoj plohi; ravnoteža na vagi, klackalici i sl.);
- meteorološke pojave – eksperimentima na pogodan način upoznati djecu s nastajanjem kiše, rose, leda i drugih atmosferskih pojava;
- svjetlosne i zvučne pojave – izvori svjetlosti (Sunce, sijalicu, baterijsku lampu i sl.);
- svjetlost i sjenke. Koristeći se odgovarajućim situacijama u prirodi – sjenkom drveta, zgrade, čovjeka;
- nastajanje zvuka – zvukova koje proizvode razni predmeti. Razlikovanje buke, šuma, zvuka i tona. Prostiranje zvuka kroz zrak, vodu i čvrsta tijela;
- promjena u biljnom svijetu. Zapažanje promjena u životinjskom svijetu;
- promjene u prirodnim pojavama (zapažanje: dani vedri, tmurni, magloviti, hladni; smrzavanje vode; proljetna kiša; bujanje rijeke, grmljavina, sijevanje; nastajanje suše i dr.);
- žitarice (pšenicu, kukuruz), povrće (krompir, grah, kupus, luk, paradajz, papriku, špinat, salatu, mrkvu i dr.), voće (jabuku, šljivu, trešnju, dunju, grožđe, kupinu, malinu, južno voće), cvijeće (ružu, ljiljan, karanfil, maslačak i sl.) i drveće (listopadno i zimzeleno) te ih upoznavati;
- građu biljaka (korijen, stablo, grane, list, cvijet, koru drveta, pupoljak i plod). Razmnožavanje, rastejanje, umiranje biljke (svjetlost, toplota, zrak i tlo);
- klasifikaciju biljaka prema boji, veličini, mirisu, mjestu gdje rastu i vremenu kada se javljaju.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih istraživačkih sposobnosti	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Počinje upotrebljavati sat • Slobodno rukuje stvarima i ispituje njihove osobine i funkcije • Istražuje svojstva biljaka i životinja • Prepoznaje neke osobine živih bića i neke osobine neživoga • Donosi zaključke na osnovu promatranja pojava u prirodi • Razlikuje zvukove • Izvodi jednostavne eksperimente • Rado eksperimentiše materijalom • Istražuje prirodnu i društvenu sredinu • Prepoznaje prirodnu baštinu u 	<ul style="list-style-type: none"> • Kalendar riječi za godišnja doba • <i>Odredi kakvo je</i> (davanje što više pridjeva nekom predmetu) • Igre ogledalom • Izrada sata od kartona • Izrada pješčanog sata • Igre svjetlom (promatranje prirodnih i vještačkih izvora svjetlosti) • Igre istraživanja sjene (vlastite, ali i sjene predmeta različitih oblika) • Praćenje vremenskih prilika (uz korištenje aplikacija Sunca, oblaka, kiše i dr.) • Razvoj ekološke svijesti (ideje za načine štednje

<p>neposrednom okruženju</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prepoznaje mjesta u životnom okruženju u kojima se odlaže otpad • Prepoznaje promjene u prirodi povezane s godišnjim dobima • Svojom znatiželjom i idejama podstiče ostale na istraživanje • Rastavlja predmete kako bi saznalo od čega se sastoje • Razlikuje predmete na osnovu materijala od kojeg su građeni • Brzo usvaja operacije na kompjuteru • Ozbiljno shvaća brigu o okolini (ekologija) • Predviđa ishode prilikom izvođenja eksperimenta • Razmjenjuje mišljenje s vršnjacima tokom istraživanja • Opisuje biljke • Imenuje dijelove biljaka 	<p>vode i električne energije)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Recikliranje papira • Tehnika kaširanje papirom • Izrada korpi / kanti za otpatke (za papir, plastiku, staklo, biootpad) • Izrada vjetrenjače • Istraživanje svojstava vode • Izrada vodenice • <i>Šta pliva, a šta tone</i> • Igra dobacivanja loptom <i>Zemlja, more, zrak</i> (svako ko uhvati loptu treba reći naziv životinje koja je karakteristična za zemlju, more ili zrak) • Sadimo biljke (u vrt, u saksije) • Promatranje faza rasta biljki (fotografisanje, crtanje i sl.) • Pravljenje zbirke listova i cvjetova • Pripremanje hrane (uočavanje karakteristika različitih namirnica tokom njihove obrade za kuhanje) • Šta sve možemo s tijestom • Edukativne igre na kompjuteru • Igre magnetom (npr. pecaljke s magnetom) • Istraživanje pomoću mikroskopa
---	--

SOCIJALNO-EMOCIONALNI RAZVOJ

Zadaci za djetetov socijalno-emocionalni razvoj:

- Razvijati djetetovu svijest o tome da je porodica uređena zajednica u kojoj se svako ponaša prema pravilima te da se članovi porodice trebaju razumijevati i paziti;
- Raditi na izgradnji djetetova ličnog stava da se prema prirodnoj i društvenoj sredini ophodi tako da je štiti, unapređuje i održava kao pojedinac i u saradnji s drugim osobama;
- Razvijati djetetovu svijest o saobraćaju kao grani privrede koja se odvija po strogo utvrđenim pravilima;
- Razvijati djetetovu svijest o tome da čovjek može utjecati na promjenu životne okoline u pozitivnom i negativnom smislu;
- Upućivati, pomagati i organizovati praktične vježbe prelaska ulice i raskrsnice;
- Podsticati djecu na razmišljanje o tome koji se insekti mogu promatrati u prirodi;
- Omogućavati djeci da steknu iskustva i znanja o biljnom i životinjskom svijetu;
- Utjecati na razvoj pojedinca da donosi ekološke odluke i s njima uskladi svoje ponašanje;
- Podsticati djetetovo uočavanje jedinstvo organskog svijeta, međuzavisnost, povezanost i ravnotežu u prirodi;
- Promatrati i tumačiti određene pojave i promjene koje su nastale čovjekovim djelovanjem;
- Planirati i osmišljavati igre i interakcijsko učenje u prirodnoj okolini;
- Uključivati roditelje djece i druge zaposlenike u vrtiću u realizaciju programskih sadržaja;
- Procijeniti djetetov individualni napredak, motivisati ga za rad;
- Podsticati djecu da emotivno reaguju na široki krug pojava u društvenom životu, u umjetnosti, na izražavanje stvaralaštva i na svijet moralnih vrijednosti;
- Razvijati kod djece empatiju prema drugim ljudima;
- Podsticati kod djece oplemenjene i produbljene pozitivne emocije;
- Raditi na izgrađivanju djetetovih vlastitih načina izražavanja emocija;
- Motivisati djecu da što realnije i iskrenije interpretiraju emocije drugih osoba, naročito u konfliktnim situacijama;

- Naučiti djecu da se nose s neuspjehom, da iz greške izvuku pouku;
- Razvijati djetetov estetski osjećaj, doživljaj lijepog i skladnog;
- Pružati ljubaznost, razumijevanje i podršku stvarajući situacije u kojima se dijete može dobro osjećati i opušitati;
- Pokazivati prema djetetu razumijevanje i pozitivan lični stav;
- Njegovati društvenost, pozitivne stavove ličnosti i humane težnje;
- Razvijati kod djece toleranciju na frustraciju i prihvaćanje pravila;
- Ojačati djetetovu sposobnost za razlikovanje stvarnih osjećaja od pokazanih;
- Razvijati svijest da je stavljanje u položaj druge osobe početni uvjet za izlazak iz sukoba;
- Podsticati djetetovu sposobnost rješavanja problemskih situacija i snalaženja u njima na konstruktivan način;
- Razmjenjivati shvaćanja i stavove u vezi sa socijalnim pojavama;
- Razvijati kod djece saradnju i kooperativnost u igrama koje ne sadrže takmičenje;
- Nastojati da dijete što vjernije izrazi unutrašnji doživljaj, kako bi ga drugi mogli prepoznati;
- Podsticati i pomagati djeci da pronađu vjerodostojan izraz koji opisuje njihove osjećaje;
- Stavljati dijete u poziciju druge osobe, da uočava, upoređuje i zaključuje radi li se o autentičnim osjećajima;
- Podsticati dijete da traži što više rješenja na koji način može pomoći drugoj osobi u nevolji;
- Podsticati kod djece toleranciju na različitost;
- Motivisati djecu da pronalaze smisao u pravilima, zakonima i konvencijama;
- Raditi s djecom na usvajanju dogovorenih pravila i normi u kontekstu igre.

Ishodi stjecanja djetetova znanja i razvoja ekološke svijesti o živoj i neživoj prirodi u njegovoj neposrednoj okolini

U godini kada djeca polaze u školu veoma je bitno da budu pripremljena za život, da obavljaju složenije zadatke i da usvoje osnovna pravila ponašanja. Ta iskustva djeca stječu samostalnim sistemskim promatranjem prirodnih i društvenih pojava i eksperimentisanjem. Na ovom uzrastu djeca će pokazati interes za još složenije procese u životu svoje okoline, stoga im treba omogućiti da otkrivaju uzročno-posljedične veze pojava u prirodi. Odgojitelj treba izbjegavati da saopći znanja u gotovom obliku, on treba djeci ostaviti prostor za samostalni rad, da se oslanjaju na princip očiglednosti i da postavljaju pitanja. U realizaciji sadržaja iz neposredne žive okoline, poželjno je da se odgojitelj koristi promatranjem kao metodom u radu s djecom. Pri promatranju djeca mogu uočavati specifičnost biljnog i životinjskog svijeta. Osim promatranja koristi se i drugim metodama u radu, kao što su: mjerenje, prikupljanje i upoređivanje.

Da bi se taj proces što kvalitetnije realizovao, poželjno je koristiti se pomoćnim sredstvima kao što su herbarij, posjete, samostalne izložbe ili eksperimenti. To su velike mogućnosti bogaćenja dječijih saznanja o biljkama i životinjama za koje djeca iskazuju posebna interesovanja.

Sadržaje koji su u vezi s događajima i proslavama značajnih datuma iz neposredne okoline djeci treba približiti ne samo dekorisanjem odgovarajućega kutka u vrtiću nego i konkretnom posjetom određenim mjestima, javnim manifestacijama, organizovanjem susreta i razgovora sa značajnim ljudima.

Dijete u godini pred polazak u školu treba osposobiti da se pravilno orijentiše u prostoru, naročito da usvoji naviku pravilnog prelaska preko ulice. Ništa manje nije značajna ni slušna

pažnja razlikovanja udaljenosti zvuka motora i pravca odakle zvuk dolazi. Saobraćajni znakovi upozorenja su značajni i zato ih dijete treba čitati od najranijih dana, a ne samo u dobi pred polazak u školu. Za rad na tim sadržajima, osim životne stvarne situacije, mogu se koristiti i saobraćajni poligoni improvizovani u dvorištu vrtića za razne vrste igara i igrolikih aktivnosti koje će njegovati kulturu ponašanja u saobraćaju, bilo da se radi o pješaku ili o vozaču.

<p>Potencijalni ishodi stjecanja djetetova znanja i razvoja ekološke svijesti o živoj i neživoj prirodi u njegovoj neposrednoj okolini</p>	<p>Orientacijske aktivnosti / ideje za rad</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ispunjava svoje obaveze samostalno ili uz pomoć nekoga od članova porodice • Zna osnovne podatke o sebi i svojoj porodici • Imenuje dijelove tijela čovjeka i razlikuje obilježja između spolova prema izgledu • Ovladava radnim navikama (ishrane i higijene) i njeguje zdravstvene navike u skladu sa svojim sposobnostima • Ima razvijenu svijesti o pravima i obavezama tokom boravka u vrtiću te o važnosti njihova pridržavanja, poznaje vrtić kao cjelinu • Ima jasnu predstavu svoga mjesta življenja • Razlikuje mjesta stanovanja (selo – grad) • Imenuje godišnja doba prema vremenskim prilikama • Prepoznaje određene dijelove dana • Razlikuje značaj raznovrsne hrane te zdrave hrane od nezdrave • Prepoznaje vozila javnoga prijevoza, samostalno i sigurno prelazi ulicu; raspoznaje saobraćajne znakove koji se nalaze na putu od kuće do vrtića; samostalno i sigurno dolazi u vrtić koristeći najsigurniji i najkraći put; koristi pješački prijelaz (zebre) za prelazak ulice; koristi pločnik za kretanje ulicom s pločnikom i kretanje lijevom stranom ulice ulicom bez pločnika • Aktivno sudjeluje u proslavama i praznicima • Prepoznaje osnovne vizuelne i druge simbole države Bosne i Hercegovine • Ima osnovna znanja o životinjskom svijetu, procesu dobivanja mlijeka i mliječnih proizvoda; može istraživati i dovoditi u vezu 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Život i rad u roditeljskom domu</i> (pomaganje članovima porodice u radu, održavanju stana; crtanje porodičnog stabla; porodični odnosi u užem i širem smislu; zanimanja članova porodice i radne organizacije u kojima rade članovi porodice; poznavanje vlastitog imena i prezimena; međusobni odnosi i ravnopravnost spolova; namještaj u stanu; lična higijena i higijena u stanu; praktična primjena jednostavnih kućanskih aparata; izrada maketa namještaja) • <i>Vrtić kao moj dom</i> (prostorijske vrtića i njihova namjena; radno osoblje u vrtiću; namještaj i njihova funkcija; didaktička sredstva i materijali) • <i>Moje mjesto i okolina</i> (konstruktivno građenje makete moje okoline u trodimenzionalnoj formi; izrada reljefa od plastelina i vode; iscrtavanje granica mjesta u kojem dijete živi; crtanje nečega prepoznatljivog što karakteriše to mjesto; radne organizacije u blizini vrtića; upoznavanje s pozorištem, parkovima, spomenicima) • <i>Godišnja doba</i> (praćenje promjena u prirodi u godišnja doba; promatranje vremena tokom dana; bilježenje podataka i njihovo predstavljanje (tabelarno, grafikonom); izrada zidnih panoa (lente vremena); bilo je..., sada je..., bit će...; mjerimo i bilježimo vanjsku temperaturu (iščitavanje temperature s termometra koji je postavljen na sjenovito mjesto na balkonu ili drugdje); uočavamo promjene na biljkama, žitaricama, povrću i voću, pod utjecajem vremenskih prilika) • <i>Djeca u saobraćaju</i> (vozila javnoga prijevoza i ponašanja u tim vozilima; stajališta; sredstva javnoga prijevoza; raskrsnica; prijelaz preko raskrsnice; praktična vježba zajedničkog i pojedinačnog kretanje ulicom; prelazak preko ulice) • <i>Priprema i proslava svih značajnijih međunarodnih, državnih i lokalnih praznika</i>; prikladne svečanosti povodom obilježavanja godišnjih doba, svečanosti na početku i na kraju školske godine, Dana djeteta, Dana majki; sudjelovanje u malim debatama o temi dječijih prava; iznošenje mišljenja, stavova) • <i>Biljni svijet</i> (upoznavanje, promatranje, imenovanje i opisivanje biljaka mjesta i okoline); istraživanje i saznanje kako biljka živi i raste u različitim ekosistemima, kao što su: njiva, livada, šuma, voćnjak) • <i>Životinje</i> (upoznavanje, promatranje, imenovanje i opisivanje životinja iz neposredne okoline: domaće i divlje životinje). Šta se sve dobija od mlijeka; posjeta mljekari ili nekoj farmi u kojoj se uzgajaju krave, ovce ili koze; otkrivanje uzajamnoga lanca ishrane biljki i

<p>uzajamnost biljnog i životinjskog svijeta; vodi brigu o kućnim ljubimcima (u kući, u vrtiću i sl.)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prepoznaje i imenuje predstavnike biljaka i životinja iz neposrednog okruženja • Razumije na koji se način treba ophoditi prema prirodi i zaštititi je • Eksperimentiše predmetima i materijalima da bi se došlo do njihovih svojstava i međusobnih odnosa; uočava opasnosti od neispravnih kućanskih aparata; uz pomoć starijih osoba upotrebljava razna sredstva, sprave i aparate i rukuje njima • Prepoznaje umjetne stvari (staklo, plastiku, gumu) • Prepoznaje zagađivače u životnom okruženju 	<p>čovjeka; upoznavanje, promatranje i istraživanje životinja u njihovom ambijentu, kao što su: leptira, kukca, kišne gliste, muhe, pčele, pauka; istraživanje i otkrivanje na koji način se hrane i održavaju kućni ljubimci (ribice, ptice, kornjače); promatranje životinja u kutku prirode (terariju, akvariju, akvaterariju), na koji način žive; uočavanje specifičnosti i ponašanja nekih životinja, kako izgledaju, pripremaju se za zimu)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ekologija</i> (značaj očuvanja okoline i štetni utjecaj zagađene okoline na čovjeka; eksperiment: zakopavanje u zemlju stiropora, plastične vrećice, papira, lišća), praćenje procesa i zaključivanje • <i>Neživa priroda i prirodne pojave</i> (razne vrste eksperimenata koji provjeravaju topljivost, rastvorivost, magnetizam, promjene predmeta u vodi, meteorološke pojave, svjetlosne i zvučne pojave, svjetlost i sjenke, nastajanje zvuka; vještina upotrebe raznih sredstava i aparata, kao što su makazice, vaga, sat i sl.)
---	--

✚ Ishodi moralnog i emocionalnog razvoja (stjecanje ličnog identiteta i slike o sebi te o osnovnim pravima i vlastitoj ulozi) djeteta u godini pred polazak u školu

Kod djece u godini pred polazak u školu emocije postaju nestabilnije. I nadalje su intenzivne, ali nisu tako eksplozivne u manifestaciji. Javlja se izvjesna gradacija u izražavanju. Pozitivni osjećaji prema drugim osobama brzo zamjenjuju negativna, a zatim odustaje od jednih i od drugih. Nije rijetkost da se dijete povuče u sebe i da bude zabrinuto zbog nekog očekivanog ishoda. Ono je tada razdražljivo, agresivno i neposlušno. Međutim, isto tako je u stanju biti ljubazno, nježno i prijateljski nastrojeno. Izražavanje emocija se mijenja u zavisnosti od nametanja socijalnih ograničenja, usvajanjem normi i pravila, kao i u zavisnosti od razvoja socijalnog saznanja i socijalne inteligencije. Ljutnja je sve češća ako je dijete nepravedno optuženo, ako mu nisu ispunjenja obećanja, ako se negativno upoređuje s nečim ili ako je predmet ismijavanja svojih vršnjaka. Ljubomora u toj dobi je sve prikrivenija i složenija te se teže prepoznaje kod djece. Odgojitelj ne treba odobravati negativne osjećaje, kako što su bijes, neprijateljstvo i strah, međutim, treba pokazati razumijevanje prema djetetu koje ih izrazi te utjecati, prije svega, na način njihova izražavanja. Naročito je važno ne osuđivati i ne vrijeđati djecu zbog onoga što su osjetila i izrazila. Osnovni način da se negativne emocije učine rjeđim jeste njegovanje pozitivnih emocija, lijepih, drugarskih i saradničkih odnosa među djecom i odgojiteljima. U razvoju pojma o sebi, posebno je važno pomoći djetetu da razvije osjećaj samopouzdanja, što se može postići jedino stalnom manifestacijom prihvaćenosti djeteta, bez uvjeta i rezervi. Također je važno da dijete shvati da se ponašanje može mijenjati svojom voljom prema vlastitim potrebama. Emotivne ekspresije vrlo često i sve češće bivaju sublimirane stvaralaštvom. Pozitivne emocije radosti, zadovoljstva i prijatnosti su u toj dobi sve češće izražene u situacijama pohvaljivanja, iznenadne koristi, druženja s vršnjacima. Dijete se sve češće raduje unaprijed ako mu je nagoviješten određen događaj ili nagrada. U toj dobi javlja se i ljubav kao emocija, i to posebno prema vršnjacima, ali i prema suprotnom spolu. Jenjava manifestacija ljubavi prema odraslim osobama kao da se ona podrazumijeva.

<p>Potencijalni ishodi emocionalnog razvoja djeteta u godini pred polazak u školu</p>	<p>Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad</p>
--	--

<ul style="list-style-type: none"> • Sposobno je predvidjeti situacije u kojima se pojavljuju emocije • Sposobno je identifikovati se s drugim osobama i razumije njihove osjećaje • Sposobno je dijeliti vlastita preživljavanja s bliskim ljudima i teži tome • Sposobno je artikulirati emocije • Otporno je prema stresovima, napetostima i frustracijama • Otporno je prema iracionalnim strahovima, shodno svom uzrastu • Umije razlikovati stvarne emocije od predstavljenih emocija • Sposobno je za samoocjenjivanje i samosaznanje • Sposobno je ocijeniti vlastite mogućnosti • Tačno opisuje situacije koje izazivaju strah, bijes i tugu 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre koje sadrže zajednički rad i pomoć • Sudjelovanje u humanitarnim akcijama (dio kampanje za pomoć bolesnoj djeci sudjelovanjem u javnim manifestacijama) • Igre u kojima se pojavljuju simboličke imitacije, dramske igre koje djecu oslobađaju od unutrašnje napetosti i kojima postižu svoju unutrašnju harmoniju • Dopunjavanje rečenica „Kad sam sretan, dođe mi..., Kad sam uplašen..., Kad sam ljut..., Kad sam povrijeđen...“ • <i>Ogledalo osjećaja</i> (igra u parovima u kojoj djeca imitiraju osjećaje) • <i>Statua tuge</i> (zamišljene razne tužne poze) • <i>Slike osjećaja</i> (razgovor tokom razgledanja slika i situacija na slikama) • <i>Razgovor o temi iz priča u kojima se spominju emocije</i> • <i>Slika moga tijela</i> (bojim dijelove tijela na kojim osjećam emocije tuge, straha, sreće)
---	--

Ishodi razvoja djetetovih socijalnih odnosa i njegovanja njegove društvenosti

Nije rijetkost da roditelji uključe dijete u vrtić u godini prije polaska u školu a da nije savladalo određene socijalne vještine, pa se dešava da se dijete pri dolasku u vrtić ne želi odvojiti od svojih roditelja. Dobro je da takvo dijete najprije s roditeljima promatra organizovanu igru svojih vršnjaka. Ako poslije toga neće da uđe među djecu, treba ga ostaviti po strani, ne obraćati pažnju na njega nekoliko minuta, a potom ga pozvati u igru ili mu povremeno dodati loptu ili na neki drugi način nastojati da se pridruži djeci. Ako je djetetov roditelj prisutan u toku aktivnosti, treba mu skrenuti pažnju da rad neprimjetno promatra sa strane ili da se aktivno uključi u aktivnost.

Dijete u godini pred polazak u školu vodi više računa o tome kakvo značenje ima neki njegov postupak ili ponašanje u očima okoline. Javlja mu se potreba za afirmacijom i priznanjem. To je posebno uočljivo prilikom takmičenja, javnih nastupa i igara kojima je cilj nadmetanje s partnerom. Dijete sa šest godina shvaća da postoji potreba za uzajamnim poštovanjem i dogovaranjem, odnosno poštovanjem dogovorenih pravila ponašanja ne samo u igri već i u životu. Dijete shvaća prijateljstvo kao recipročan odnos *ja tebi – ti meni*, odnosno shvaća da mu je prijatelj onaj prema kome je ono prijatelj.

Potencijalni ishodi razvoja socijalnih kompetencija djeteta u godini pred polazak u školu	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznaje unutrašnji doživljaj kako bi ga drugi prepoznali • Stavlja se u poziciju druge osobe • Traži više kreativnih rješenja za problem – situaciju i snalazi se u njima na konstruktivan način • Sposobno je saradivati i kooperativno sudjelovati u problemu – situaciji • Ima osjećaj tolerancije na različitost • Prati dogovorena pravila / norme grupe 	<ul style="list-style-type: none"> • Igra zamišljanja situacija koje izazivaju određene emocije (strah, tugu, radost) • Rješavanje socijalnih problema (situacija bolesnoga druga; situacija kada druga djeca tuku njegovoga druga; drugarica izgubila svoju lutku i sl.) • Igre mašete <i>Pronađi što više rješenja za izlaz iz konflikta</i> (rad u grupi) • Igre s karticama (razne situacijske pojave koje tretiraju rad, te socijalne i spolne razlike i sl.) • Kreiranje pravila ponašanja u grupi, s ciljem usvajanja normi / pravila u kontekstu igre • Isticanje pravila na javnom mjestu, u vrtiću i razgovor o značaju njihovih poštivanja

<ul style="list-style-type: none"> • Dobrovoljno se pridržava disciplinskih pravila • Ima razvijenu sposobnost da može saradivati i dogovarati se s ostalim članovima grupe • Uspostavlja prijateljstva i sudjeluje u društvenim igrama s drugom djecom • Pohvaljuje, podržava ili pomaže drugoj djeci u situaciji koja nije takmičarskoga karaktera 	<ul style="list-style-type: none"> • Konstruktivna igra (<i>Izrada triju kula koje trebaju imati obilježje stabilnosti, ljepote i visine</i>), rad u trima grupama, uz korištenje istog materijala • Igre uspostavljanja pozitivne komunikacije (međusobno sporazumijevanje uz korištenje neverbalne komunikacije) • U centru društvenih igara i didaktičkih materijala djeci ponuditi edukativni materijali za društvene aktivnosti, kao što su: tangram, šah, domine, mica, ix-ox, igračke s logičkim sređivanjem i redanjem te saradnjom • Igra <i>Pogodi ko je vođa</i> (u krugu jedno dijete započinje neke pokrete a dijete u centru pogađa ko je vođa)
--	---

KREATIVNO-STVARALAČKI RAZVOJ

Zadaci za djetetov kreativno-stvaralački razvoj:

- Podsticati kod djece stjecanje sposobnosti sve potpunijeg i sigurnijeg likovnog izražavanja svojih ideja, predstavljanje svoga odnosa prema svijetu, prema drugim ljudima i prema samome sebi, uz izvjesnu preradu i uopćavanje tih odnosa;
- Nadalje raditi na njegovanju prirodnih sklonosti za likovni jezik i njegovo postepeno obogaćivanje;
- Razvijati kod djece vizuelno i taktilno opažanje;
- Predstavljati djeci nova opažanja i saznanja o prostornim odnosima, materijalnim svojstvima i likovno-estetskom obilježavanju prostora, živih bića i predmeta u njihovoj okolini; i nadalje razvijati njihov urođeni i stečeni likovno-estetski senzibilitet, sposobnost opažanja i upoređivanja, te stvaralačku maštu, likovno-estetsko mišljenje, pamćenje i produbljivanje likovno-estetske izražajne i oblikovne dječije sposobnosti;
- Omogućavati djeci da upoznaju likovni pribor, kao i podloge i materijale, te da se njima spretno i slobodno služe u likovno-estetskim stvaralačkim aktivnostima; i nadalje podsticati i jačati njihovu želju i potrebu za slobodnim i samostalnim likovnim izražavanjem i oblikovanjem pomoću linija, oblika i boja, u raznim, njima pristupačnim i pogodnim likovnim tehnikama i materijalima i u različitim varijacijama, te učvršćivati i nadalje razvijati stečena radna i stvaralačka iskustva, vještine i radne navike djece u likovnom stvaralačkom radu;
- Njegovati kod djece sposobnost likovnog zamišljanja i prikazivanja prostora i prostornih odnosa, živih bića i predmeta, njihovog položaja, rasporeda i kretanja u prostoru, njegovati dječiju sklonost za ilustrativno prikazivanje i doživljavanje te za dekorativnu obradu predmeta i površina; pobuđivati njihovu likovno-estetsku radoznalost i razvijati likovni ukus i kriterij, te podsticati i razvijati inicijativnost, motivisanost i zainteresovanost djece za likovno-estetsko uređivanje njihova životnog i radnog ambijenta;
- U procesu likovnog oblikovanja i nadalje učvršćivati djetetove kulturne, higijenske i radne navike;
- Stvarati kod djece navike uvažavanja i njegovanja karakterističnih likovnih motiva kulturnog miljea i čuvanja tekovina materijalne i duhovne kulture;
- Podsticati prirodnost i cjelovitost dječijeg izraza pjevanjem, igranjem, ritmičkim kretanjem, plesom, likovnim, govornim i dramskim izražavanjem;
- Razvijati djetetovu sposobnost izražavanja muzičke dinamike, ritma, sudjelovanja u horskim i individualnim izvedbama, te prepoznavanja karaktera pjesme;
- Nadalje njegovati i kultivisati djetetov glas (pravilno disanje, jasan izgovor riječi, intonacijski tačno pjevanje pri individualnom i zajedničkom pjevanju);
- I nadalje razvijati djetetovu muzikalnost, sa specifičnim sposobnostima (muzičko pamćenje, osjećaj za ritam, za visinu tona);

- Podsticati kod djece razvoj trajnih interesa i ljubavi prema muzici, kako bi ona vremenom postala njihova trajna potreba;
- Razvijati djetetovu emocionalnu i estetsku osjetljivost;
- Podsticati djecu na razne oblike stvaralaštva (pokretom, likovno, literarno);
- Upoznavanjem i njegovanjem sevdalinke razvijati kod djece ljubav prema domovini;
- Razvijati kod djece govorno stvaralaštvo: jezičke igre, dramske jezičke igre, jezičko-muzičko i jezičko-likovno stvaralaštvo;
- Razvijati kod djece jasan govor u akciji i djetetovu svijest o tome da ga neko gleda te da ono što se vidi treba prenijeti značenje igre ili priče;
- Podsticati djecu na doseganje određenih vještina u igranju uloga, te saradnju sve djece u drami;
- Podsticati kod djece stjecanje sposobnosti za sudjelovanje u kolektivnoj dramskoj igri, uz zadržavanje individualnosti svakog sudionika;
- Omogućavati djeci da slobodno predlažu i biraju glavne likove, a da odluke donose zajednički;
- Podsticati djecu da se sami dramski organizuju i pomoći im da nauče i znaju svoja prava i obaveze;
- Obezbjediti različite govorne modele: stariji – mlađi, poznati – nepoznati, ljudi različitih zanimanja, glumici, pjesnici, roditelji, druga djeca;
- Pomagati djetetu da pređe put od predlagača i aktivnog sudionika u zajedničkim aktivnostima igranja do promatrača i svjesnog kritičara svoga vlastitog ponašanja tokom igre u raznim dramskim aktivnostima i igrama pozorišta;
- Voditi dramsku radionicu s djecom kroz razvojni, stvaralački i interaktivni pristup te kroz igru;
- Snimati dječije predstave, kao i kratke filmove u kojima sudjeluju djeca.

Ishodi djetetova kreativnog i stvaralačkog likovnog izražavanja

Dijete u godini pred polazak u školu ima dobro razvijen osjećaj za boje, često slika čistim intenzivnim bojama, bez miješanja. U crtežima ide korak dalje i crta unutrašnji prostor. Dijete crta po sjećanju, a ne po prirodi onoga što vidi i zna. Tako nastaju rendgenski ili transparentni crteži u kojima se sve vidi: kuće u kojima se vidi sav namještaj, unutrašnjost stomaka, automobila. Kako dijete nije u stanju prikazati prostor u perspektivi, često crta prevaljen objekt, pa se ti crteži nazivaju refleksnim crtežima. U zadacima tipa problema, sasvim je pogrešno dati djetetu zadatak i odmah mu pokazati rješenje (kako se crta čovjek, kuća, drvo i sl.). U tom slučaju sputavamo dječiju kreativnost, individualnost i njegovu stvaralačku maštu. Stoga je dobro da predškolska ustanova ima posebno mjesto i kutak u kojem dijete može izraziti svoj kreativni i likovni talent. Obično je to centar za djetetov likovno-kreativni razvoj koji treba biti u blizini vode. Poželjne su slikarske stolice za dvoje ili četvero djece, plastične table na kojima se modelira, čaše za boje, četkice, razne vrste pribora za crtanje, boje koje se lahko peru i nisu otrovne (voštane bojice, tempere, tuševi u boji, polikolor boje, flomastere, olovke u boji), razne vrste podloge i papira za izrezivanje i oblikovanje (krep-papir, akvarel-papir, hamer papir, tanji i deblji kartoni, plastelin i dr.), razne prirodne i vještačke materijale za oblikovanje (lišće, šišarke, divlji kesten, žir i druge plodove, komadiće drveta, kamenčiće, glinu, glinamol, tijesto, plastelin, spužvu, vunu, konac, komade tekstila, plastike, mekahne savitljive žice, zatim kutije, ilustrovane novine, ambalažu itd.). Uz sve navedeno, potreban je pribor kojim djeca mogu rukovati (makazice sa zaobljenim vrhom, igle za šivanje, konopac, ljepljivo, selotejp, dječija šivača mašina itd.). Kada djeca završe svoj rad, dobro je nenametljivo porazgovarati s njima o sadržaju onoga što su predstavila u svome crtežu. Djeci se daje prilika da verbalizuju svoje misli i osjećaje.

Potencijalni ishodi djetetova kreativnog i stvaralačkog likovnog izražavanja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Obogaćuje sadržaj prikazivanja objekata iz neposredne okoline sa što više neposrednih detalja; izražava realni odnos proporcija i rasporeda elemenata na plohi • Izražava svoje misli i osjećaje likovnim jezikom (crta, slika, modelira i sl.) • Ima razvijen osjećaj za oblik i prostor • Razlikuje likovne elemente, uz pomoć odgojitelja • Formira glavnu masu iz jednog komada, s dodavanjem detalja • U modelu se prepoznaje proporcija, odnos, sigurnija plastična obrada portreta • Ima razvijene tehničke i higijenske navike • Poznaje elementarne principe grafičkog izražavanja crno-bijelim površinama i linijama u gipsorezu te radu s više šablona za otiskivanje u različitim tonovima i bojama. Otiskuje šablonima koje samo izrađuje • Uočava skladnosti ambijenta i upotrebnih predmeta. Elementarno poznaje likovne vrijednosti umjetničkih djela (motiv, boja, kompozicija, obrada detalja) • Analizira u oblasti primijene umjetnosti • Prepoznaje ključne primjere kulturne baštine u Bosni i Hercegovini iz neposrednog okruženja, uz podsticaj i potporu 	<ul style="list-style-type: none"> • Prijedlog tema za ilustraciju teksta (<i>Ljudi sijeku grane, Klizanje na ledu, Vojnici su nas posjetili, Idemo uz stepenice, Vozovi, Ptice se sele, Kod pekare, Ilustracije, Konji vuku kola, Traktor ore, Dizalica prenosi materijale, Gradilište, Paukova mreža, Igramo se kockama, Stado ovaca, Most, U ZOO-vrtu, Čistimo dvorište, Moja igračka, Ptičije pero, Metla, Ograda, Pahuljice, Mraz po staklu šara, Selo, Igramo kolo, Vozimo bicikl, Ribe u mreži, Stolnjak od čipke, Nana plete, Pletivo</i>) • Prijedlog tema za slikanje: „Šarene lopte“, „Suncobrani“, „Vojnici“, „Lutke na pozornici“, „Ljiljani brane Bosnu“, „Voće“, „Moja maska“, „Poštar“, „Narodne nošnje“, Ilustracije“, „Slikanje na slušanje muzike“, „Pijetao“, „Cvijet kakav želim“, „Neobična ptica“, „Zastava u gradu“, „Šareni ćilim“, „Dimnjačar“, „Brod“, „Sanjkamo se“ • Prijedlog tema za plastično i prostorno oblikovanje: <i>Voće, Povrće, Kolači, Mačka, Ledena figura (iz igre), Stepenice, Sanke, Bicikl, Puž, Jež, Medo, Prijevozno sredstvo, Kuće, Ulica, Grad, Cvijet, Pahuljica od papira, Vjetrenjača, Vaza, Šablon za štampanje, Ribica, Čamac, Kapa</i> • Prijedlog tema za osnove grafike: <i>Dezen za haljinu, Ćilim, Dekor za pozorište lutaka, Bubamara sa šarenom haljinom, Saobraćajna sredstva na cesti, Šareni baloni, Kućice za ptice, Poštansko sanduče, Kolica za bebe, Cvijet, Semafor i pješak, Korice za slikovnicu</i> • Upotreba ukrasnih predmeta, unikata i reprodukcija (plastike, tekstila, kostim, keramike, bakra, porcelana)

Ishodi djetetova muzičkog izražavanja i kreativnog stvaranja muzičko-plesnog izraza

Dijete u godini pred polazak u školu muzičko stvaralaštvo izražava pjevanjem, slušanjem muzike, podržavanjem ritma i sudjelovanjem u dječijim muzičkim igrama kao pjevanje i sl. Odgojitelj odabira pjesme s nešto složenijim melodijskim i ritmičkim kombinacijama, s tekstom koji ima odgovarajuće literarne vrijednosti. Pjesme navedenoga kvaliteta trebaju biti primjerene djeci predškolskog uzrasta. Pri pjevanju treba utjecati da djeca usvoje vještinu i naviku pravilnog pjevanja, da sluhom prepoznaju pjeva li se tačno i lijepo, te da se trude da postignu vještinu lijepog pjevanja. Djeca moraju steći naviku da se pri pjevanju drže pravo u sjedećem i stojećem stavu, da pjevaju intonacijski čisto, uz odgovarajući tempo i dinamiku, precizno i ujednačeno, zajedno od početka do kraja.

U toku godine djeca u toj dobi slušanjem muzike upoznaju 8 do 10 kompozicija. Djeca u kompoziciji koju slušaju i upoznaju trebaju zapažati i prepoznati karakter kompozicije (vesela, dinamična, mirna, nježna, sjetna), a to, naravno, mogu izraziti opisno; tempo izvođenja kompozicije (glasno, tiho, umjereno glasno, koja postaje sve glasnija ili tiša); formu kompozicije (koračnica, uspavanka, okretna igra ili kolo); izvodače i sastave (dječiji glas, klavir, harmonika, tambura, truba, vojna muzika). Kompozicije koje djeca upoznaju mogu biti neke vokalne, narodne pjesme iz naših krajeva, neke popularne kompozicije poznatih kompozitora. Dječije muzičke igre trebaju sadržavati igre s pjevanjem u kojima djeca podražavaju razne radnje, život u prirodi i narodne običaje. Osnovni zadatak tih igara jeste

pravilno izvoditi melodiju, te skladno, izražajno i slobodno, ritmički povezano usavršavati kretanje uz muziku. U radu na razvijanju osjećaja za ritam treba postići da djeca nauče razlikovati i zapažati trajanje različitih duljina. Ovome najbolje doprinosi korištenje brojalica. Brojalice u ovoj oblasti zauzimaju posebno mjesto u razvoju osjećaja za ritam. Brojalice treba izvoditi najprije skandiranjem teksta uz odbrojavanje, kao na igralištu, zatim instrumentima vlastitog tijela (pljeskanjem rukama, topotom nogama), te priručnim instrumentima, Orfovim instrumentima, kretanjem u koloni (u tzv. voziću). U području dječijeg stvaralaštva upotrebljava se Orfov instrumentarij i priručni instrumenti te je potrebno da ih djeca prepoznaju, da na njima proizvode zvukove i određene ritmove. Uz njihovu upotrebu treba organizovati različite oblike improvizacije: melodijsku, ritmičku i improvizacijsku formu. Djeca mogu izmisliti priče i naslikati seriju slika te ih, pomoću instrumenata, oživjeti.

Potencijalni ishodi razvoja muzičkog stvaralaštva	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Izražava interes za bogatstvom i raznovrsnošću svijeta muzike • Izražava želju i naviku slušanja muzike, izražava želju za sudjelovanje u raznim muzičkim aktivnostima • Prepoznaje muške i ženske pjevačke glasove • Sposobno je razlikovati muzičku dinamiku i ritam; zapažati osobine muzičkog tona koji se odnosi na visoke i niske tonove; prepoznati tempo, te prepoznati nazive kompozicija koje je slušalo • Vježba pravilno disanje i jasan izgovor riječi • Ovladava svojim glasom prilikom pjevanja, ispjevava pjesme dužeg i kraćeg tempa i usklađuje jačinu glasa • Koristi se vlastitim tijelom, posebno rukama i nogama, kao instrumentima; ima želju upotrebljavati predmete iz svoje neposredne okoline kako bi proizvelo zvuk; izrađuje jednostavne instrumente koje može primijeniti u praćenju pjesama • Prepoznaje i imitira zvukove koji ga okružuju • Izražava interes za pravilno držanje tijela, smjer kretanja, praćenja toka plesne igre 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre koračnice • Prepoznamo tempo muzike (brz, lagahan, umjeren, ubrzan, usporavajući), upoznamo se s dinamikom (glasno, tiho, glasnije, tiše) • Igra prepoznavanja pjesama: pjevanje s tekstom i bez teksta, razlikovanje izvođačica i izvođača • Pjevanje pjesama umjerenog tempa i ritmičke strukture u trajanjima četvrtine ili osmine u obimu od pet tonova • Igre za impostaciju glasa i uvježbavanje disanja, izgovora riječi duljeg i kraćeg trajanja koje su povezane s pokretom i uz ritmičku pratnju • Korištenje vlastitog tijela (pljeskanje, udaranje u koljena, tupkanje po tvrdoj podlozi); eksperimentisanje zvucima, tonovima i ritmovima tragajući za raznim mogućnostima i originalnim rješenjima za interpretaciju muzičkih ostvarenja • Plesne improvizacije s muzičkom pratnjom i bez muzičke pratnje; plesne dramatizacije sa sižeom koji je preuzet iz priča, bajki, basni; muzičke igre koje se izvode u parovima

Ishodi djetetova dramskog izražavanja i stvaranja

U razvijanju dramskog stvaralaštva kod djece u godini pred polazak u školu najčešće se koriste dramske igre s kompozicijom i igranjem određenih uloga. U njima svako dijete dobija određenu ulogu i predstavlja neke druge ljude, predmete, životnije ili neke pojave. Te igre imaju stalnu dramsku kompoziciju, odnosno postoje pravila koja određuju tok osnovnog događaja u igri. Igra se odvija linearno utvrđenim redoslijedom događaja. Dramska kompozicija uvodi dijete u svijet glume od samog uvodnog dijela, preko radnje u kojoj ono ima središnju ulogu, pa zapleta, kulminacije i sve do njezina raspleta. Prije same realizacije igara s dramskom kompozicijom neophodno je proći posebne dramske vježbe, dramske igre koje dijete uvode u svijet pravila glume (poštivanje prostora, načina interpretacije, dikcije, pokreta, neverbalne komunikacije, vještine izražavanja i sl.). Dramske vježbe se provode kroz dramske radionice kao osmišljeni oblici složenijih procesa dramske interakcije s grupom i za grupu. One su predradnje za postavljanje predstava koje zahtijevaju izvođačke sposobnosti i komunikaciju s gledaocima.

U dramskom stvaralaštvu ne treba zanemariti ni druge oblike poštivanja dramskog izraza, kao što su dramatizacija poznatih dječijih pjesama, ples i pokret uz muziku koji odražavaju dramsku situaciju. Svi vidovi dramske aktivnosti za dijete predstavljaju izuzetno privlačnu, zanimljivu i zabavnu atmosferu u kojoj dijete bogati dramski izraz i zadovoljava osnovnu potrebu za izražavanjem kreativnog i stvaralačkog mišljenja.

Potencijalni ishodi djetetova dramskog izražavanja i stvaranja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Uz podsticaj i podršku identifikuje ulogu autora / pisca i ilustratora • Uz podsticaj i podršku nabraja glavne likove, događaje i mjesta radnje • Izražava svoj odnos prema junaku priče • Samostalno kreira jednostavnu dječiju dramsku formu • Izražava lični stav o priči • Razvija dijalog i igre na određenu temu sa scenskom lutkom • Izrađuje kostime i maske u jednostavnijem obliku • Uživa u glumi i snažno je doživljava ovdje i sada • Razvija vještinu oblačenja, prerusavanja, korištenja maski, kostima kao izražajnog sredstva • Ima razvijene socijalne kompetencije u dramskoj komunikaciji u onome što glumi, govori 	<ul style="list-style-type: none"> • Dramske igre s govornom improvizacijom pomoću dramske scenske umjetnosti, koristeći se iskustvom koje djeca imaju o sebi, svijetu koji ih okružuje, drugim ljudima i njihovim odnosima, priređujući raznovrsne priče, igre i pjesme u dramske forme, inscenirajući tekstove koje su čuli i sl. • Tradicionalne dječije igre s dramskim elementima • Dramske vježbe i igre koje vode u neposredno iskustvo i dramske akcije, kao što su igrolike aktivnosti u snalaženju u hipotetičkim situacijama • Obrada raznih vrsta priča u dramske forme radi igranja, u kojima se posebno ističu dramski elementi • Kreiranje jednostavnih formi basni i njihova dramatizacija • Odlazak u pozorište i gledanje različitih dramskih formi, odlazak u kino, slušanje dramskog TV programa, slušanje priča • Upoznavanje sa svijetom glume (upoznajemo glumce, istražujemo šta se radi ispred a šta iza scene, za vrijeme predstave i poslije nje, tehnika kojom se koristi, maske, kostimi, šminka i sl.)

RAZVOJ GOVORNIH I KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA

Zadaci za razvoj djetetovih govornih i komunikacijskih vještina:

- Govorom utjecati na djetetov spoznajni razvoj i mišljenje;
- Razvijati kod djece radoznalost za ljude, stvari, pojave i procese u njihovoj okolini te, u vezi s tim, aktivirati govor djece i bogatiti njihov rječnik;
- Razvijati djetetov osjećaj i smisao za lijepo govorno izražavanje;
- Nadalje raditi s djecom na razvijanju pravilne diskriminacije i artikulacije glasova, na bogaćenju rječnika te bogaćenju i razvoju rečenice, kao i na razvijanju pravilnog i izražajnog govora;
- Omogućavati djeci da dožive najljepša djela dječije književnosti te tako utjecati na njihov estetski i moralni razvoj;
- Omogućavati djeci da dožive ljepotu i vrijednost prikladnih književnih i drugih tekstova iz bogate riznice zavičajne kulturne baštine;
- Razvijati kod djece ljubav i zanimanje za knjigu;
- Organizovati slušanje, prepričavanje, pripovijedanje, govorenje stihova, dramatizaciju raznih doživljaja, priča, bajki, basni i drugog;
- Pripremati djecu za proces pisanja (pripremiti njihove ruke pomoću posebnog materijala);
- Podsticati na dječije jezično stvaralaštvo;
- Nadalje njegovati kod djece logički povezano i gramatički pravilno izražavanje o svemu što opažaju, rade, misle i osjećaju.

U godini pred polazak u školu dijete još uvijek razvija govorne sposobnosti, stoga se od odgojitelja očekuje da više radi individualno s djecom koja zaostaju u govoru. Iako dijete u toj dobi znatno bolje gradi rečenice u gramatičkom smislu i postepeno prelazi sa situacijskoga govora na razumljivi govor, potrebno je i nadalje raditi na savladavanju glasova i glasovnih slogova. Podsticaj za govor mogu biti svi predmeti te ljudi i pojave s kojima se dijete susreće. Na semantičkom planu bitno je raditi na obogaćivanju rječnika i diferencijacije značenja riječi. U okviru sintakse treba dijete navoditi da upotrebljava potvrdne, upitne i odrične rečenice. Imajući u vidu da je veći broj razvojnih funkcija oformljen, djeca u toj dobi mogu koristiti kompleksne aktivnosti koje u sebi sadrže različite govorne aktivnosti koje imaju funkciju iznošenja ideja, dogovaranja, predlaganja. Uz predčitalačke sposobnosti jako je bitno djecu učiti da pravilno izgovaraju vokale i konsonante. Dobro je da odgojitelj s djecom predškolske dobi realizuje nekoliko radionica u kojima će djeca učiti tehnike disanja, razgibavanje usta i jezika te ispuštanje glasova, a potom pristupiti vježbama koje se realizuju u kratkim sekvencama radi djetetove pravilne diskriminacije glasova (posebno zvučne i bezvučne glasove: P, B, T, K, G), zatim artikulacije i pravilnoga izgovora glasova: A, E, I, O, U. Vježbe glasovima mogu se izvoditi brzo / sporo, glasno / tiho, visoko / nisko, u određenom ritmu, na određenu melodiju, na određeni način: kao da je ljutito, veselo, neraspoloženo. Nakon spomenutih vježbi odgojitelj može izabrati određenu recitaciju u kojoj se nalaze neki od spomenutih glasova. Djeca zajedno s odgojiteljem ponavljaju recitaciju, a onda izlaze jedno po jedno. Odgojitelj određuje način na koji će dijete to izvesti (ljutito, veselo, smiješno i sl.).

U radu na diskriminaciji i artikulaciji glasova potrebno je nastaviti s aktivnostima kojima je cilj aktivno slušanje. Odgojitelj treba stvarati odgovarajuće uvjete za razlikovanje pojedinih sličnih glasova i razlikovanje riječi s različitim akcentom; razlikovati melodiju, ritam, trajanje, visinu i jačinu govora. U igrama slušanja diskriminacije glasova treba razlikovati pravo i preneseno značenje riječi. Više pažnje treba obratiti na one riječi čije značenje određuju srodni afrikati (č – ć, đ – dž, ć – đ, č – dž). Proširuje se mogućnost korištenja prikladnih govornih igara (zagonetki, brzalica, brojalica, stihova i dr.). Prilikom rada na razvoju artikulacije glasova treba se pridržavati određenih metodičkih zahtjeva. Razvoj artikulacije glasova u godini pred polazak u školu se postepeno privodi kraju, tako da će biti više zastupljene individualne i grupne artikulacije. Pomoću testa artikulacije glasova treba ispitati artikulaciju te, na osnovu dobivenih rezultata, izraditi plan rada. Kao mogući „teži“ glasovi djetetu u tom uzrastu mogu se pojaviti: LJ, K, NJ, C, Č, Đ, DŽ.

Da bi se radilo na razvoju i bogaćenju rječnika, potrebno je da djeca usvoje tačne nazive i izraze o onome šta vide, čuju i promatraju, odnosno da usvoje tačne nazive predmeta, pojava, osobina, radnji, zanimanja, alata, oruđa, oblika, veličina, vremena itd. Treba bogatiti fond pasivnog i aktivnog rječnika i pretvarati pasivni rječnik u aktivni. Potrebno je vježbati korištenje relacijskih riječi (priloga, prijedloga, veznika, uzvika i brojeva), u korelaciji s drugim odgojno-obrazovnim oblastima. U svakodnevnim situacijama života i rada u predškolskoj ustanovi treba bogatiti rječnik i razvijati ga. Treba organizovati igre koje imaju naglašen zadatak na bogaćenju rječnika (grupisanje riječi, kaži suprotno, kaži obrnuto, kakvo je šta, kaži nešto šta je umanjeno ili uvećano, stvaranje novih imena predmetima i pojavama, šta sve gori, leti, trči, pliva, dodajmo ono šta nedostaje, izmislimo novu riječ, kako se kaže drukčije, itd.). Nekim od navedenih igara koristi se i za razvoj govornoga stvaralaštva. U odgovarajućoj literaturi nalaze se mnoge raznovrsne i lijepe igre za vježbanje i razvoj rječnika.

U radu s djecom u toj dobi upotrebljavaju se sve rečenice po značenju i obliku, stoga je neophodno s njima raditi na razvoju i bogaćenju rečenice. Djeca se navikavaju da se izražavaju

jasno i pravilno sastavljenim rečenicama (slaganje u rodu, broju, padežu), s njima treba vježbati da kratko i s razumijevanjem opišu ono što rade, da opišu sliku, da pričaju o doživljajima iz neposredne i šire okoline, o pozorišnoj i TV predstavi, o svečanostima, da prepričaju priču, bajku, basnu i sl. Potrebno je raznim podsticajnim igrama vježbati rečeničku intonaciju i sve drugo što je u vezi s osobinom dobrog govorenja, te vježbati korištenje rečenica – učtivih fraza u raznim životnim situacijama (telefonski razgovor, posjeta, razne svečanosti, u prodavnici, u autobusu, u ambulanti i dr.). Potrebno je stvarati situacije za razvoj dječijeg stvaralaštva, npr. igre: kaži nešto na tri zadane riječi, na dvije zadane riječi, na jednu zadanu riječ; opiši..., kaži suprotno, kaži naopačke; rimovanje riječi; izmisli kraj, itd. I nadalje treba njegovati igre dramatizacije (dramatizovati situacije iz svakodnevnog života i dramatizovati stihove i tekstove), što doprinosi razvoju govora u cjelini i razvoju dječijeg govornog stvaralaštva. Budući da dijete u godini pred polazak u školu ne čita, kontakt s književnošću mu se omogućuje tako da mu se čitaju, pričaju i recituju tekstovi za djecu. Odgojitelj koristi sve vrste tekstova književnosti za djecu, s ciljem da se djeca navikavaju na pažljivo slušanje te da osjete ljepotu slikovitog izražavanja u prozi i poeziji, kao i da doživljeno izraze riječima i pokretima. Treba obratiti pažnju na izbor tekstova za čitanje i pričanje te na izbor stihova za učenje napamet i stihova za obradu radi umjetničkog doživljaja, a sve s ciljem afirmacije ambijentalnih književnih vrijednosti koje su dio širokog spektra kulturnog naslijeđa. Za upoznavanje sa sadržajem teksta, osim odgojiteljeva čitanja i kazivanja, treba primijeniti i scensko prikazivanje sadržaja koje je detaljnije navedeno u ishodima dramskog stvaralaštva. Sadržaj teksta treba upotrijebiti za podsticanje govornog stvaralaštva, za podsticanje na pričanje, prepričavanje, opisivanje i razgovor, za izmišljanje novih sadržaja i improvizovanje raznih sadržaja iz života djece, te za podsticanje na građenje novih stihova i dr. Pomoću sadržaja istog teksta treba stvarati unutrašnju (u okviru maternjeg jezika) i vanjsku korelaciju (s drugim odgojno-obrazovnim oblastima). Djeca trebaju usvojiti i neka imena domaćih pisaca za djecu, prepoznati neka njihova djela i u svome rječniku usvojiti lijepe izraze iz tih djela.

Želju djece da razgovaraju međusobno i s odraslim osobama treba iskoristiti za ispravljanje nekih blažih nepravilnosti u govoru. Učenje pravilnog izgovora svakako olakšava odstranjivanje lokalizma u govoru koji nije književno priznat.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih govornih i komunikacijskih vještina	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Uočava glasove u riječi i glasovnu strukturu • Artikuliše glasove te pravilno jasno i razumljivo izgovara svaki glas, riječi i rečenice • Izgovara riječi u skladu s normama književnog jezika • Upotrebljava riječi i izraze usvojene tokom razgovora ili slušanja čitanog sadržaja i reaguje na tekstove • Razumije da su riječi sastavljene od glasova, a govor od riječi • Razumije da su znaci na papiru pisani govor, odnosno da su štampani tekstovi i simboli nosioci određenih značenja, kako u knjigama, tako i u natpisima, etiketama, itd. • Uz podsticaj i podršku prepoznaje i imenuje slova, uočava razliku između velikih i malih slova • Iznosi argumente i brani vlastito stanovište pred grupom • Pravilno izgovara sve glasove (dopušteno je umekšano izgovaranje nekih glasova zbog 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre glasovima, glasovnim grupama i riječima, njihovim izgovaranjem na poseban način, prekrajanjem i odstupanjem od lingvističkih pravila • Građenje novih riječi po analogiji i dodavanjem nastavaka riječima • Izmišljanje riječi (naziva) za stvari, imena i prezimena životinja, izmišljanje smiješnih, najdužih, neobičnih riječi i sl. • Igre rimovanja i stihotvorstvo • Igre predstavljanja i jezičke igre (<i>Šta bi bilo, kad bi bilo</i>, predstavljanje radnje u prazno, kao naprimjer, <i>pijenje bez čaše</i>) • Aktivnosti u kojima djeca pronalaze originalna rješenja, ideje, odstupajući od standardnih obrazaca u pričanju • Aktivnosti u kojima se koristi narodna i umjetnička književnost za djecu (pjesme, priče, bajke, basne, zagonetke, pitalice, brzalice, razbrajalice, uspavanke, cupaljke, tašunaljke, brojalice, poslovice i drugi književni žanrovi)

<p>ispadanja mljičnih zubi)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pravilno se gramatički izražava (upotrebljava množinu, jedninu, zamjenice, govori pravilno u rodu i padežu) • Razumije značenje pojedinih slova i riječi kao univerzalnih oznaka • Može odrediti o kojem tipu djela se radi (pjesma, proza, basna, bajka i sl.) • Umije analizirati riječi radi određivanja od kojih su glasova i koliko slogova sastavljene, koliko je tih glasova u riječi i u kakvom su položaju oni u riječima • Upotrebljava gramatički pravilan govor intuitivno poznajući jezičke norme • Primjenjuje elementarna gramatička pravila na nivou intuicije • Piše svoje ime i prezime velikim početnim slovom • Upotrebljava riječi koje označavaju množinu, deminutive i augmentative, imaju rod, broj i glagolsko vrijeme (sadašnje, prošlo i buduće) • Uz pokušaj i podršku upotrebljava suprotna značenja često korištenih riječi (npr. crtati – brisati, veliki – mali i sl.) • Sposobno je pravilno izgovoriti pjesmice u kojima razumije i primjenjuje komparaciju pridjeva • Uz podsticaj i podršku prepoznaje i izgovara riječi koje se rimuju • Završava posljednji slog ili riječ stiha poznate pjesmice • Samostalno smišlja kratke pjesme, zagonetke i dr. • Sudjeluje u izradi zajedničkih ideja • Prepoznaje različite žanrove književnog stvaralaštva (bajke, basne, pjesme i sl.) • Izražava se govornim i glasovnim kvalitetama govora, kao što su: visina, tempo i boja glasa, kako bi jasno izrazilo osjećaje, misli i ideje 	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznavanje različitih načina predstavljanja književnosti (knjiga, radio i TV emisija, film, dijafilm, kasete i ili CD i dr.) • Aktivnosti <i>Biramo najljepšu slikovnicu, Fotografije omiljenih pisaca, Izložba ilustracija likova iz bajki, Isječci iz dječije štampe posvećeni određenoj temi</i> i sl. • Razgovori o pročitanom, slušanom i gledanom, tumačenje sadržaja (šta je shvaćeno i zapamćeno) • Igre zamišljanja radnji i imitiranja: hranjenje lutaka, suigrača u likovima među igračkama; <i>kupanje lutke u zamišljenoj vodi, gledanje kroz zamišljeni prozor voza, kako se drži telefonska slušalica, kako se šibicom pali vatra koju stalno gasi vjetar</i> itd.); grupna pantomima • Stvaramo dječiji list (sakupljanje ideja, priloga, osmišljavanje naslovne stranice) • Rad na mini projektima (pravljenje fotoalbuma, panoa za roditelje) • Aktivnosti u dječijoj biblioteci (klasifikovanje slikovnica, uređenje zidnih novina, sređivanje fotografija u albumu) • Okretaljke – priče inspirisane tekstovima iz literature, u kojima djeca sve izokreću; razmatranje etičkih aspekata i poruka djela (tumačenje i ocjenjivanje postupaka, karaktera i ponašanja junaka, njihovih motiva i osjećaja, uz povezivanje sa iskustvima koja djeca imaju o ljudima iz svakodnevnog života), kao i estetskih aspekata (šta se djeci posebno svidjelo, a šta nije, i zašto) • Pravljenje knjiga, novina, čestitki i dr. od raznog ilustrativnog materijala • Posjete knjižarama, izložbama knjiga, bibliotekama
---	---

3. PRIMJENA PROGRAMA PREDŠKOLE U PROGRAMIRANJU I PLANIRANJU

U razradi izvedbenog programa predškole te procesu planiranja ustanove/odgojitelji mogu planirati i provoditi:

- **Etapno planiranje**
- **Tematsko planiranje**
- **Projektno planiranje s djecom.**

3.4. ETAPNO PLANIRANJE

Etapno planiranje polazi od sljedećeg:

- Od interesa i potreba djece i odraslih osoba koji se nalaze u obrazovnoj situaciji;
- Od humanističkog i emancipacijskog koncepta odgoja i obrazovanja kojim se određuju ciljevi i njegova funkcija, načelo organizovanja aktivnosti, sadržaji, te planirano vrijeme i prostor;
- Od individualizacije koja se temelji na uvjerenju da je svako dijete jedinstveno i da proces odgoja i obrazovanja mora uvažavati različitosti te omogućiti svakom djetetu da ostvari svoje pune potencijale;
- Od stimulativnog okruženja za učenje u kojem prostor vrtića mora biti prilagođen različitim potrebama djece, te reflektirati odgojnu filozofiju koja podržava samostalnost, kooperativno učenje, interakciju s materijalima, rad u velikoj grupi, u maloj grupi, u paru i individualno;
- Od Cjelovitoga razvojnog programa, posebno njegovih ciljeva, zasnovanog na ishodima (formulisanih i na osnovu psiholoških i drugih saznanja o razvojnim mogućnostima i potrebama djece i društvenih zahtjeva u odnosu na to šta se odgojem i obrazovanjem želi postići) koji omogućavaju djeci stjecanje znanja, razvijanje sposobnosti i vještina te dolaze do razumijevanja naučenoga kroz smislene i uzajamno integrisane aktivnosti unutar jedinstvenog i logičkog konteksta;
- Od konkretnih materijalnih, kadrovskih i drugih mogućnosti, kao i uvjeta koji postoje u ustanovi;
- Od karakteristika regije, područja u kojem se nalazi predškolska ustanova;
- Od raznovrsnosti metoda i sadržaja koje djeci nude više različitih modela življenja, strategija i načina prikupljanja znanja, a odgojiteljima omogućava da budu partneri i facilitatori u procesu učenja;
- Od partnerstva s djetetovom porodicom koja je uvažavana i viđena kao prvi i najvažniji djetetov odgojitelj. Uključivanje djetetove porodice u proces podučavanja i učenja osigurava dugoročne odgojno-obrazovne efekte, te povećava vjerovatnost za uspjeh svakog djeteta.

Etapno planiranje je sistemsko timsko planiranje koje se radi na kraći vremenski period, maksimalno do mjesec dana, i on direktno zavisi od okolnosti u konkretnoj grupi ili ustanovi.

Naime, da bi ustanova i odgojitelji na najbolji mogući način isplanirali svoj program rada, osim programa, potrebno je imati u vidu uzrasnu dob, interesovanje djece, prostor, vrijeme, dostupnost materijala za rad, okruženje, kadrovske i druge mogućnosti, mogućnosti roditelja djece, spremnosti lokalne zajednice da sarađuje, tradiciju i običaje, kao i ostale faktore koji su specifični za jednu odgojno-obrazovnu ustanovu.

U etapnom planiranju rukovodimo se sljedećim pitanjima:

- kako se definiše aktivnost i igra, šta se pod tim pojmom podrazumijeva u operativnom smislu i kakva je veza s ciljevima, zadacima tima i očekivanim ishodima aktivnosti;

- koji su didaktički oblici razvojno najpodesniji za primjenu i kome su namijenjeni (cijeloj grupi za frontalnu formaciju, malim grupama u centrima za učenje, ili grupama srednje veličine);
- koji su metodički uvjeti ili postupci neophodni da bi bili privlačni za djecu i svrsishodni u njihovu učenju?

Jedna učeća aktivnost je fleksibilno postavljena i zaokružena cjelina sadržaja i postupaka koji odgovaraju nekom od ishoda ili mogu djelovati integrativno na više definisanih ishoda učenja. Imajući na umu sve naprijed navedeno, planiranje omogućava fleksibilnost u pristupu tako da bi odgojitelj mogao izraziti svoju stručnost, stvaralaštvo, samostalnost i autonomiju u realizaciji aktivnosti koje podupiru dječiji razvoj, njihove interese i potrebe. Prednost etapnog planiranja omogućava primjenu tematskoga planiranja koji se u svijetu a i kod nas primjenjuje u radu s predškolskom djecom već više od dvije decenije.

3.2. TEMATSKO PLANIRANJE

Dobro izabrana tema predstavlja jezgro iz kojeg se razvijaju i oko kojega se okupljaju i svi ostali sadržaji i aktivnosti, igre, te razni vidovi dječijeg stvaralaštva. U odabiru tematskih sadržaja obuhvaćeni su svi aspekti dječijeg razvoja. Proces planiranja treba predstavljati elastični okvir koji omogućava dobro organizovanje vremena i potencijalne aktivnosti koje su tematski planirane. Odgojitelj odlučuje kako će organizovati odgojno-obrazovni proces po temama, problemima ili ključnim pitanjima koja zaokupljaju djecu, i koji je najbolji način da se dopre do svakog djeteta. U osmišljavanju tema za izučavanje polazi se od ideje da one trebaju odražavati interese djece, a time se osigurava da djeca budu motivisana te da se zalažu u procesu učenja. Većini djece se sviđaju takvi projekti koji su usklađeni s njihovim interesima i uzrastom. Samim tim i učenje postaje djelotvornije i kreativnije. U tematskom planiranju odgojitelj treba uzeti u obzir sljedeća pitanja:

- Razvijaju li se teme tako da odgovaraju djetetovim pitanjima?
- Podstiče li se temama kreativno mišljenje?
- Može li se odabranim temama obuhvatiti više nivoa primjene i podsticaja tako da svako dijete postigne uspjeh?
- Pružaju li se djetetu prilike da poveća svoje znanje i iskustva u odnosu na predmete, ljude i zbivanja u svijetu koji ga okružuje?
- Oslikavaju li projekti djetetova nastojanja da izgradi vlastito razumijevanje i tumačenje novih podataka?

Potrebno je planirati vrijeme neophodno za izučavanje teme, kao i potrebne resurse.

Odabrane teme svakako trebaju biti prilagođene djetetovim individualnim potrebama i mogućnostima. Prilikom usklađivanja aktivnosti potrebno je voditi računa da se pravilno smjenjuju aktivnosti na otvorenom i u zatvorenom prostoru, aktivnosti kojima je cilj kretanje i aktivnosti u kojima djeca sjede, aktivnosti intenzivnog naprezanja i opuštanja, te aktivnog rada i odmora.

U tematskom planiranju, kao i u praktičnom radu, važno je dosljedno slijediti ciklus: promatranje, planiranje, djelovanje i praćenje te procjena efekata djelovanja.

3.3. PROJEKTNO PLANIRANJE

Rad djece na projektu jedan je od oblika djetetovog prirodnog integrisanog učenja. U daljnjem tekstu može se pročitati koje su etape rada na projektu, koja je uloga djece, a koja odgojitelja te kako teče cijeli postupak.

Kako samo ime govori, rad djece na projektu treba biti samostalan rad djece koji odgojitelj podstiče indirektno i diskretno. U radu na projektu djeca rukovođena vlastitim interesovanjem biraju određenu temu koju tokom određenog vremena dublje istražuju. Pri tome im pomaže odgojitelj pribavljanjem određenih resursa, podsticanjem na razmišljanje i rješavanje problema, kao i na raspravu s drugom djecom ili odgojiteljem.

Rad na projektu je i sklop različitih istraživačkih aktivnosti djece u kojima se uloga odgojitelja može opisati slično kao i u svim ostalim istraživačkim aktivnostima djece. Odgojitelj djecu treba ponajprije dobro razumjeti kako bi im mogao osigurati primjerenu i pravovremenu podršku, te time podsticati prirodni tok razvoja njihovih aktivnosti, kao i projekta u cijelosti. Pritom se može koristiti različitim strategijama promatranja djece i dokumentovanja njihovih aktivnosti kao podlogom svoga uključivanja u projekt. Različita dokumentacija koja nastaje tokom projekta ima mnoge namjene, a to su podsticanje djece na raspravu, prisjećanje djece na važne trenutke i ključne događaje povezane s projektom, praćenje toka razvoja projekta, pa do evaluacije i prezentacije zainteresovanim osobama (roditeljima djece, stručnjacima, široj društvenoj sredini i dr.) (Slunjski, 2008).

Osnovna načela rada na projektu:

- Tema projekta mora biti važna djetetu;
- Dijete / djeca su inicijatori projekta;
- Tema projekta može se širiti ili dijeliti;
- Potrebno je u projekt uključiti i osobe izvan ustanove, osobito roditelje djece;
- Korisno je organizovati posjete raznim mjestima;
- Djeca preuzimaju što je više moguće raznovrsnih aktivnosti.

3.3.1. Etape rada na projektu

- određivanje teme projekta;
- određivanje cilja i zadatka projekta;
- izrada plana projekta;
- provođenje projekta;
- vrednovanje postignuća.

Određivanje teme projekta: kao neposredni podsticaj za rad na projektu uzima se bilo koji događaj ili situacija koji su pobudili dječiju znatiželju i interesovanje. Tema projekta mora biti važna djetetu.

Određivanje cilja i zadatak projekta: odgojitelj određuje cilj, tj. ono što radom na projektu djeca moraju postići. Dobro je unaprijed razraditi još neke specifične zadatke koje djeca mogu ostvariti, a koji doprinose razvoju njihovih sposobnosti, vještina i znanja.

Izrada plana projekta: izrađuje se u saradnji s djecom. Razgovorom ih se podstiče na iznošenje što više ideja o tome kako mogu istražiti postavljeni problem, šta sve mogu učiniti, te ko im može pomoći izvan vrtića. Ne izrađuje se cjelokupni plan.

Provođenje projekta: rad na projektu odvija se kroz razgovore i veliki broj različitih aktivnosti. Ključne dijelove razgovora i aktivnosti djece najbolje je planirati po danima, kao i bilježiti aktivnosti. Nastoji se ostvariti plan, ali ga se stalno širi i bogati novim aktivnostima koje iniciraju djeca. Djeca mogu prekinuti neku aktivnost kada to požele.

Vrednovanje postignuća: odgojitelj procjenjuje koliko je tema obrađena i je li postignut postavljeni cilj. On mora o urađenome porazgovarati i s djecom te doznati i njihovu procjenu uspješnosti rada (šta su naučili, koliko im je bilo zanimljivo, šta im je bilo najteže, itd.).

3.3.2. Uloga djeteta u projektu

Dijete:

- Ima značajnu ulogu u planiranju, organizovanju, provođenju aktivnosti te vrednovanju učinjenog;
- Otkriva put do informacija;
- Traži izvor informacija;
- Koristi se informacijom.

3.3.3. Aktivnosti djeteta tokom rada na projektu

Aktivnosti:

- Skupljanje različitog materijala;
- Istraživanje raznih stvari u vezi s temom;
- Promatranje;
- Identifikovanje što više stvari i pojava na koje nailaze;
- Klasifikovanje – rad na projektu traži vještinu klasifikovanja, bilo kao misaonu ili praktičnu aktivnost;
- Bilježenje – pisanje, crtanje, slikanje, modeliranje, fotografisanje i sl.;
- Objašnjavanje – istraživačke aktivnosti zahtijevaju razna objašnjenja;
- Vježbanje komunikacijskih vještina – postavljanje pitanja, slušanje drugih osoba, prepričavanje i sl.

3.3.4. Uloga odgojitelja u projektu

Odgojitelj koordiniše sve elemente procesa djetetova učenja: dizajniranje prostornog okruženja, prikupljanje materijala, osmišljavanje aktivnosti i iskustava, način evaluacije, te stvaranje cjelokupne klime u vrtiću.

Odgojitelj ne daje djetetu tražene odgovore i potrebne informacije, nego mu pomaže sagledati probleme, postaviti pitanja, te tražiti i pronalaziti potrebne odgovore.

3.3.5. Usklađivanje aktivnosti odgojitelja i aktivnosti djece

Šta radi dijete?

Dijete:

- Stječe iskustvo o neposrednom okruženju;
- Zadovoljava svoje interese;
- Istražuje materijale;
- Promatra svijet oko sebe;
- Opaža i interpretira svijet oko sebe;
- Sakuplja informacije o svojoj okolini;
- Otkriva nelogičnosti;
- Konstruiše vlastito razumijevanje;
- Kreira lična značenja;
- Objašnjava svoju misao;
- Upoređuje svoje mišljenje s mišljenjem drugih;
- Nadograđuje prethodno znanje;
- Na različite načine upotrebljava nova znanja;
- Postavlja nove hipoteze;
- Predstavlja svoje mišljenje na razne načine.

Šta radi odgojitelj?

Odgojitelj:

- Organizuje okruženje za aktivno stjecanje iskustva;
- Prepoznaje i podržava djetetove interese;
- Pribavlja materijale, podržava i podstiče istraživanje;
- Pronalazi nove objekte, događaje, ljude;
- Pokazuje interes za ono šta i kako dijete opaža;
- Osigurava prilike za aktivno istraživanje okoline;
- Podržava „konstruktivnu grešku”;
- Pomaže djetetu da pročisti svoje razumijevanje;
- Pomaže djetetu da izrazi kako nešto razumije;
- Produbljuje djetetovo mišljenje (*Šta bi se dogodilo kad bi...*);
- Podstiče raspravu između djece;
- Pomaže djetetu uspostaviti veze između prethodnog i novog znanja;
- Omogućuje korištenje znanja u stvarnom životu;
- Omogućuje djetetu provjeru hipoteza;
- Osigurava različite medije za djetetovo izražavanje.

3.3.6. Prednosti učenja kroz projekt

Djeca razvijaju svoje individualne sposobnosti učeći ličnom inicijativom, pitajući i istražujući te samostalno zaključujući. Djeca imaju priliku iznositi svoje tvrdnje, tačne i netačne, neprestano pronalazeći puteve ka rješenju.

Zajedno s djecom razmatraju se moguće posljedice koje bi se dogodile kada bi određena zamisao bila ostvarena, djeca predviđaju moguća rješenja i moguće posljedice.

Polazeći od razvojnih potreba djeteta i konkretnih uvjeta, projekt omogućuje djeci razvijanje interesovanja, donošenje nezavisnih odluka, preciziranje ciljeva i pronalaženje izvora informacija.

Djeca imaju priliku naučiti mnoštvo novih izraza, razvijati govornu komunikaciju i učiti se strpljenju pri razgovoru.

Moguće je pobuditi zanimanje roditelja djece za događanja u vrtiću i njihovo neposrednije uključivanje u različite aktivnosti.

Kako djeca u projektnim aktivnostima doživljavaju neposredne izazove i rješavaju probleme, prerađuju ih i ugrađuju u simboličku igru i stvaralačko izražavanje.

Ako je postignuta podsticajna klima u grupi i u vrtiću, ako je djeci na raspolaganju veliki izbor materijala, aktivnosti i igara koje su im zanimljive, ako imaju mogućnosti izbora prostora, pa čak i drugih odgojitelja i grupa, onda je moguć ovakav način rada – rad na projektu.

LITERATURA

- Augustinović, I., Halilović, S., Dobrić, A., Kovačevska, K., Kovač, Lj., Matošević, Lj., Kosterović, A., Begović, H., Jakešević, B., Barnjak, T., Pipić, L. (2018). Cjeloviti razvojni program predškolskog odgoja i obrazovanja Kantona Središnja Bosna. Travnik: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa.
- Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definirana na ishodima učenja, Radna skupina – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, APOSO, Mostar, 2018.
- Bredekamp, S., *Kako djecu odgajati*, Zagreb, Educa
- Grupa autora (2002), *Korak po korak 1 i 2*, Beograd, Kreativni centar
- Hwang, P., Nilsson, B. (2000), *Razvojna psihologija*, Filozofski fakultet, Sarajevo
- Kamenov, E. (1997), *Metodika I dio*, Metodička uputstva za model B Osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja djece od tri do sedam godina, Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, Novi Sad, drugo izgradnje
- Kamenov, E., Spasojević, P. (2008), *Predškolska pedagogija*, Bijeljina
- Nikolić D., Tošović, K. (2000), *Ovo je moja školica*, metoda Montessori na primjeru škole Pitagora, DN Centar, Beograd
- Pozderović, E. (2003), *Dijete u centru aktivnosti*, Tuzla
- Rangelov-Jusović, R. (2007), *Od saradnje ka partnerstvu*, Sarajevo
- Slunjski, E. (2006), *Stvaranje predškolskog kurikuluma*, Zagreb, Mali profesor
- Stoppard, M. (2004), *Razvoj vašeg djeteta*, Zagreb, Profil
- *Stvaranje programa u kojima dojenčad i djeca jasličke dobi imaju centralnu ulogu (0–3)*, COI Step by Step
- *Stvaranje programa u kojima dijete ima centralnu ulogu (3–6)*, COI Step by Step
- Slunjski, E., Šagud, M., Branša-Žganec, A. (2006), Kompetencije odgojitelja u vrtiću – organizaciji koja uči. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1), 45–57. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/139311>
- Vodič za odgojitelje/odgojiteljice – u okviru projekta Evropske unije u Bosni i Hercegovini „Razvoj kvalifikacijskog okvira za opšte obrazovanje“ – Komponenta 3: Obrazovanje i stručni razvoj nastavnika
- *Stvaranje učionica u kojima dijete ima centralnu ulogu (3 – 6 godina)*, Kirsten A. Hansen, Roxane K. Kaufmann, Kate Burke Walsh